

Kauno technologijos universitetas
Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas

Meno vertė skaitmeninėse finansų rinkose

Baigiamasis magistro studijų projektas

Ieva Gražytė
Projekto autorė

Prof. dr. Andrius Bielskis
Vadovas

Kaunas, 2024

Kauno technologijos universitetas
Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas

Meno vertė skaitmeninėse finansų rinkose

Baigiamasis magistro studijų projektas

Skaitmeninė kultūra (6211NX032)

Ieva Gražytė
Projekto autorė

Prof. dr. Andrius Bielskis
Vadovas

Prof. dr. Šarūnas Paunksnis
Recenzentas

Kaunas, 2024

Kauno technologijos universitetas

Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas

Ieva Gražytė

Meno vertė skaitmeninėse finansų rinkose

Akademinio sąžiningumo deklaracija

Patvirtinu, kad:

1. baigiamąjį projektą parengiau savarankiškai ir sąžiningai, nepažeisdama(s) kitų asmenų autoriaus ar kitų teisių, laikydamasi(s) Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo nuostatų, Kauno technologijos universiteto (toliau – Universitetas) intelektualinės nuosavybės valdymo ir perdavimo nuostatų bei Universiteto akademinės etikos kodekse nustatytų etikos reikalavimų;
2. baigiamajame projekte visi pateikti duomenys ir tyrimų rezultatai yra teisingi ir gauti teisėtai, nei viena šio projekto dalis nėra plagijuota nuo jokių spausdintinių ar elektroninių šaltinių, visos baigiamojo projekto tekste pateiktos citatos ir nuorodos yra nurodytos literatūros sąrašė;
3. įstatymų nenumatytų piniginių sumų už baigiamąjį projektą ar jo dalis niekam nesu mokėjęs (-usi);
4. suprantu, kad išaiškėjus nesąžiningumo ar kitų asmenų teisių pažeidimo faktui, man bus taikomos akademinės nuobaudos pagal Universitete galiojančią tvarką ir būsiu pašalinta(s) iš Universiteto, o baigiamasis projektas gali būti pateiktas Akademinės etikos ir procedūrų kontrolieriaus tarnybai nagrinėjant galimą akademinės etikos pažeidimą.

Ieva Gražytė

Patvirtinta elektroniniu būdu

Gražytė, Ieva. Meno vertė skaitmeninėse finansų rinkose. Magistro studijų baigiamasis projektas / vadovas prof. dr. Andrius Bielskis; Kauno technologijos universitetas, Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas.

Studijų kryptis ir sritis (studijų kryptių grupė): H 000 Humanitariniai mokslai, 01H Filosofija.

Reikšminiai žodžiai: neoliberalus kapitalizmas, nemainomi žetonai, meno vertė, kritinė teorija, suprekinimas.

Kaunas, 2024. 52 p.

Santrauka

Šiame darbe analizuojama meno vertės samprata skaitmeninėse finansų rinkose, atsižvelgiant į neoliberalaus kapitalizmo sąlygas ir naujausių skaitmeninių finansinių technologijų, tokių kaip blokų grandinės ir nemainomi žetonai (NFT), įtaką. Darbo tikslas yra sukurti teorinę meno vertės koncepciją, kuri atspindėtų meno prekių cirkuliaciją skaitmeninėse rinkose. Tyrimo metu nagrinėjami esami meno vertės modeliai, jų evoliucija ir adaptacija prie šiuolaikinių ekonominių ir technologinių sąlygų, taip pat analizuojama meno vertės transformacija ir jos susiję socialiniai, ekonominiai bei kultūriniai aspektai. Tyrime naudojami kritinės teorijos metodai.

Gražytė, Ieva. Art Value In Digital Financial Markets. Master's Final Degree Project / supervisor Prof. Dr. Andrius Bielskis; Faculty of Social Sciences, Arts and Humanities, Kaunas University of Technology.

Study field and area (study field group): H 000 Humanitarian sciences, 01H Philosophy.

Keywords: Neoliberal capitalism, non-fungible tokens, art value, critical theory, commodification.

Kaunas, 2024. 52 p.

Summary

The research examines the value of art in digital financial markets, employing philosophical text analysis, critical theory principles, and document analysis to formulate an alternative theory of art value in the context of neoliberal capitalism. It aims to review existing value theories, overview the development of neoliberal capitalism, and analyze the impact of digital financial technologies, especially blockchain, on the perception of art value. The study concludes by proposing a new theory of art value that addresses both the exchange and use values of art in digital markets, emphasizing the need for ongoing empirical and theoretical exploration to understand the dynamics of art value influenced by neoliberal policies and digital financial technologies.

Turinys

Paveikslų sąrašas	7
Santrumpų ir terminų sąrašas	8
Įvadas.....	9
1. Vertė	11
1.1. Mainomoji ir vartojamoji vertės	11
1.1.1. Abstraktus darbas	13
1.1.2. Konkretus darbas	14
1.2. Rinka.....	14
1.2.1. Pinigai.....	15
1.2.2. Pridedamoji vertė.....	17
2. Neoliberalaus kapitalizmo raida	18
2.1. Teorija ir istorija	18
2.2. Neoliberalus kapitalizmas.....	23
2.3. Neoliberalėjanti kultūros politika	24
3. Meno vertė	26
3.1. Estetinė meno vertė ir vertė (angl. intrinsic value).....	27
3.2. Meninė meno vertė	28
3.2.1. Meno prekė	31
3.2.2. Meno rinkos skaitmenizacija	33
4. Kripto valiutos ir skaitmeninės finansų rinkos	35
4.1.1. Skaitmeninės finansų rinkos	35
4.1.2. Decentralizuotų finansų sistema	36
4.1.3. Meno prekių tokenizavimas.....	38
4.2. Meninės vertės augimas ir pridėtinė vertė	43
4.3. Reflektuojantys šiuolaikinio meno atvejai	45
Išvados.....	48
Literatūros sąrašas	50
Informacijos šaltinių sąrašas.....	51

Paveikslų sąrašas

1 pav. Da Vinčio „Mona Liza“	30
2 pav. Rusecko „Pjovėja“	30
3 pav. Damieno Hirsto „For the love of God“, 2008	32
4 pav. Masterworks „Average appreciation in high infalionary periods“, 2024	33
5 pav. Sales in the Online Art and Antiques Market, 2024	34
6 pav. „CryptoKitties“, 2017	42
7 pav. Beeple „Everydays: the first 5000 days“, 2021	42
8 pav. Robertas Narkus „Revenge Coin Eye“, 2021	46

Santrumpų ir terminų sąrašas

Santrumpos:

ArtTech – meno technologijos

CBDC – (angl. Central Bank Digital Currency) centrinio banko skaitmeninė valiuta

DAO – Decentralizuota autonominė organizacija

FinTech – finansinės technologijos

NFT – (angl. Non-fungible token) nemainomas žetonas

Terminai:

Blokų grandinė (angl. blockchain) – skaitmeninė ekonominių operacijų duomenų struktūra, kurioje gali būti saugomi iš esmės visi vertę turintys duomenys. Ji yra decentralizuota ir veikia lygiarangės komunikacijos tinkle, o ne viename centriniame serveryje.

Estetinė vertė (angl. aesthetic value) – meno vartojamoji vertė, pasireiškianti meno patyrimu ir estetiniu mėgavimusi.

Mainomoji vertė (angl. exchange value) – kiekybinė prekės ar paslaugos vertė, nustatoma pagal jos gebėjimą būti iškeistai į kitas prekes ar paslaugas rinkoje.

Meninė vertė (angl. artistic value) – meno kūrinio vertė meno rinkoje matuojama kiekybiniu požiūriu t.y. meno prekė turinti arba neturinti meninės vertės.

MiCA reglamentas – Europos sąjungos kripto valiutų rinkos reglamentas, skirtas sukurti bendras kriptoturto veiklos reguliavimo taisykles visoje Europos Sąjungoje.

Nemainomi žetonai (angl. non-fungible tokens, NFTs) – unikalūs skaitmeniniai turto vienetai, kurie negali būti tiesiogiai keičiami vienas į kitą dėl savo individualių charakteristikų.

Vartojamoji vertė (angl. use value) – prekės naudingumas tenkinantis vartotojo poreikius ir norus.

Įvadas

Menas nuo seno buvo suvokiamas kaip unikali ir subjektyvi patirtis, atspindinti kūrėjo individualumą bei estetinę vertę. Tačiau šiuolaikiniame pasaulyje, veikiant neoliberalizmo logikai, menas tampa preke, kurios vertė dažnai nustatoma pagal jos mainomumą ir pardavimą skaitmeninėse rinkose. Tokie pokyčiai kelia esminius klausimus apie meno vertės suvokimą ir transformacijas šiuolaikinėje visuomenėje. Šis mokslinis darbas, **remiantis kritine teorija**, siekia atskirti **mainomąją meno vertę** (angl. exchange value), kuri manifestuojasi skaitmeninėse finansų rinkose, nuo meno estetinės vertės atspindinčios jos **vartojamąją vertę** (angl. use value).

Tyrimo aktualumas atsiskleidžia keliais aspektais. Visų pirma, dėl skaitmenizacijos, automatizacijos ir suprekinimo procesų meno sąvoka patiria reikšmingus pokyčius, kurie ne tik spartina meno rinkos procesų greičius, bet ir keičia pačių meno kūrinų suvokimą bei vertinimą. Menas nebėra vertinamas kaip unikali ir subjektyvi patirtis, bet kaip meno prekė, turinti objektyvius kokybinius kriterijus. Šie kriterijai tolsta nuo estetinių ir simbolinių meno kūrinio savybių vertinimo ir vis labiau artėja prie investicinių instrumentų vertinimo logikos, tapdami integralia neoliberalios ekonomikos dalimi. Ši tendencija atspindi platesnį neoliberalios ekonomikos įsigalėjimą kultūros srityje ir meno suprekinimą, kuris tampa vis plačiau aptarinėjamas (Roberts, 2024).

Antra, blokų grandinių technologijos ir jai komplementarios nemainomų žetonų (NFT) technologijos pritaikymas meno rinkoje ir sukurtos naujos meno kūrinų suprekinimo formos dar nėra plačiai iširtos moksliniu lygmeniu. Tai sukuria reikšmingą spragą tiek estetikos, tiek menotyros, tiek kultūros politikos mokslų srityse.

Šio darbo tikslas yra pasiūlyti **meno vertės teoriją**, atliepančią meno prekių cirkuliaciją skaitmeninėse finansų rinkose. Siekiant šio tikslo, bus atlikta esamų vertės teorijų apžvalga remiantis kritinės teorijos principais, išanalizuota neoliberalios kapitalizmo raida bei nagrinėjama, kaip skaitmeninės finansų technologijos keičia meno vertės suvokimą. Tyrimo metodai apima filosofinių tekstų analizės ir sintezės principus kartu su kritinės teorijos principais, bei mokslinės literatūros ir dokumentų analizės metodus.

Apibendrinant, šis tyrimas ne tik praplečia meno vertės sampratą šiuolaikinių finansų technologijų kontekste, bet ir prisideda prie platesnių diskusijų apie neoliberalizmo įtaką kultūros ir meno sritims.

Šis tyrimas aktualus ir inovatyvus ne tik filosofinės estetikos kontekste, bet ir menotyros mokslų krypties, bei kultūros politikos moksluose.

Probleminis klausimas: kokios yra meno vertės charakteristikos skaitmeninių finansų rinkose?

Tyrimo objektas – meno vertė skaitmeninėse finansų rinkose.

Darbo tikslas – pasiūlyti meno vertės teoriją atliepančią meno prekių cirkuliaciją skaitmeninėse finansų rinkose.

Darbo uždaviniai:

1. remiantis kritinės teorijos principais apžvelgti jau egzistuojančias vertės teorijas
2. parengti glaustą neoliberalaus kapitalizmo raidos apžvalgą

3. taikant kritinės teorijos principus išnagrinėti kaip skaitmeninės finansų technologijos, ypač bloku grandinių technologija, keičia meno vertės suvokimą
4. taikant kritinės teorijos principus išnagrinėti meno prekių cirkuliaciją skaitmeninėse finansų rinkose

Teorinės tyrimo nuostatos. Darbe buvo remtasi Karlo Markso darbo vertės teorija (2004), Simmelio (2004) vertės teorija, Emmanuelio Kanto (2019) kritinės teorijos pagrindais kurta estetikos teorija. Autorių teorijomis buvo remtasi kaip įrankiais kurti meninės vertės teoriją atliepiančią meno prekių cirkuliacijos skaitmeninių finansų rinkose ypatybes, atsiribojant nuo jų taikymo pramonės rūšyse. Pavyzdžiai minimi tekste turėtų būti suprantami kaip instrumentai paaiškinti pačios meninės vertės instrumentalumą.

Tyrimo metodai. Alternatyviai meno vertės teorijai, atsižvelgiančiai į neoliberalaus kapitalizmo raidą suformuluoti buvo taikyti **filosofinių tekstų analizės** ir **sintezės** principai kartu su **kritinės teorijos principais**. Taikant **mokslinės literatūros bei dokumentų analizės** metodą, išanalizuota neoliberalios kultūros politikos eiga bei procesiniai aspektai. **Dedukcijos metodu** iš bendrų teiginių padarytos išvados apie meno tokenizacijos reiškinių fenomeną.

Projekto struktūra. Projektą sudaro: 52 puslapiai, 8 paveikslai. Panaudota 24 literatūros šaltiniai ir 27 informaciniai šaltiniai.

1. Vertė

Visas mūsų gyvenimas susideda iš verčių patyrimo ir įvairių potyrių vertinimo, o anot G. Simmelio – prasmę jis įgyja tik dėl to, kad mechaniškai besiskleidžiantys tikrovės elementai turi begalinę verčių įvairovę (Simmel, 2004, p. 57). Lygiai taip pat, kaip **būtis** yra fundamentali egzistencijos supratimo kategorija, **vertė** taip pat yra esminė norint suprasti egzistencijos reikšmę ir tikslą (Simmel, 2004, p. 57). Tačiau vertė nėra savybė pati savaime, taip pat ji nėra pririšta prie **vertinamo objekto** kaip jo spalva ar forma, priešingai – objektas yra vertinamas ir suprantamas kaip vertingas dėl savo turimų savybių ir charakteristikų (Simmel, 2004, p. 57-60). Nepaisant to, žmogaus mėgavimasis negali būti dalomas – tai patirtis, kuri neapima objekto, kuriuo mėgaujamės suvokimo ar savęs suvokimo šalia dabartinės mėgavimosi būsenos, tai reiškia – tampame vienu (Simmel, 2004, p. 62). Intensyvus estetinis malonumas reiškiasi ta pačia forma. Grožėdamiesi, net tik „pamirštame save“, bet nebesuvokiame paties meno kūrinio kaip kažko su kuo susiduriame, nes visiškai pasineriame į grožėjimosi objektą. (Simmel, 2004, p. 62). Simmelio teigimu, objekto vertė reiškiasi atskiriant objektą nuo juo besimėgaujanciojo. Atskritas nuo žmogaus objektas, kuriuo trokštame mėgautis mums yra vertė. (Simmel, 2004, p. 63). Troškimas tiesiogiai siejasi su mėgavimosi objekto retumu. Kuo objektą sunkiau gauti – tuo labiau jo trokšti – tuo didesnė suvokiama jo vertė. Tačiau nepaisant to, troškimai yra subjektyvūs, kaip ir iš jų kylančios vertės, todėl vertei objektyvizuoti reiškiasi **ekonominė vertė** skirta **vertinti** prekes rinkose. (Simmel, 2004, p. 62).

Prekė (angl. commodity) yra daiktas, kuris savo savybėmis tenkina žmonių poreikius tačiau jų vertė slypi kitur (Marx, 2009, p. 61). Atvirkščiai nei paprastas ir aiškus prekės vartojimo veiksmas, jos vertė kur kas mistiškesnė. Šiam mįslingumui analizuoti Marksas pasitelkia prekinio fetišizmo teoriją, teigdamas, kad jis kyla iš daikto ar paslaugos prekinės formos, jos įpakavimo. Suprekinimas nutolina mus nuo bet kokios prekės atsiradimo, ir esminių socialinių santykių įsitraukimo į gamybinį procesą, sukurdamas autonomiškos prekės iliuziją. Suprekinimas specialiai didinant žmogaus troškimą, dirbtinai nutolina mus nuo pačios prekės, kurią galbūt net patys pagaminame, taip didinant mūsų troškimą ir bandant manipuliuoti prekės verte. Prie šios iliuzijos kūrimo ženkliai prisideda reklamos industrija, įpakuodama mūsų pačių sukurtus daiktus ir siūlydama juos nusipirkti. Taip prekės tampa fetišizuojamos, o jų vertė pradedama suvokti kaip jų kaina. Tariama esminė vertė yra kažkas kas padaro mainus įmanomus, o tam kad prie jos prieitų, Marksas iš pradžių išskiria dvi atskiras, funkcines prekės vertes, kurios išsamiai analizuojamos *Kapitalo* pirmajame tome. Būtent kaip prekė menas toliau analizuojamas šiame darbe, o Markso išskirtos **mainomoji** ir **vartojamoji vertės** pasitelkiamos kaip teorinės dalies ir vėliau siūlomos **meninės vertės teorijos** pagrindas.

1.1. Mainomoji ir vartojamoji vertės

Šios dvi prekės vertės yra **vartojamoji** ir **mainomoji** vertė. Pirmoji – apibrėžiama tiesioginiu savo naudingumu vartotojui, kai tuo tarpu antroji, pagrindinė Markso analizės tema ir kapitalizmo kritikos įrankis, jokios taikomosios vertės, be to, kad leidžia mainyti prekę į prekę – neturi. Mainomoji vertė atsiranda kaip darbo vertės išraiška, o vartojamoji vertė – kaip prekės fizinės būsenos išraiška. Šis dvejetainis požiūris į prekių vertę atskleidžia kompleksinę prekės ir darbo santykio prigimtį kapitalistinėje sistemoje.

Paanalizuokime jas išsamiau: **Vartojamoji vertė** (angl. use value), kaip Locke'as teigia (citata iš Marx, 2009, p. 62) „yra nulemta tiesioginio naudingumo vartotojui“. Kiekvienas daiktas ar paslauga turi vartojamąją vertę, kuri vartotojui pasireiškia emocinėmis, būtinėmis ar kitokiomis naudos

formomis (Marx, 2009, p. 62). „Vartojamoji vertė sudaro medžiaginį turto turinį“, todėl prekės kūnas, Marksas duoda geležies pavyzdį, pats yra vartojamoji vertė (Marx, 2009, p. 62). Tačiau prekės „vartojamosios vertės pagrindinė ypatybė yra tenkinti ne paties prekės gamintojo, bet kitų visuomenės narių poreikius“ (Marx, 2009, p. 62). Šią išskirtą ypatybę plačiau aptarsiu vėliau, svarbiausia pabrėžti, kad „prekių vartojamoji vertė realizuojama tik ją vartojant“ (Marx, 2009, p. 62). Taigi, konkretus vartojimo veiksmas atliekamas po prekės įsigijimo yra būtina prekės naudingumo ypatybė. Prekės paskirtis ar funkcija yra ne pati prekė, o tai, kaip mes, vartotojai, suprantame objektą ir jį vertiname socioekonominėje sistemoje, kurią įsivaizduojame arba kurioje veikiame (Simmel, 2004, p. 65).

Kiekviena prekė gali būti suvokiama ir analizuojama kokybės ir kiekybės atžvilgiu (Marx, 2009, p. 61). Tai leidžia suprasti prekės savybes ir charakteristikas. Tačiau jei „vartojamosios vertės prekės pirmiausia skiriasi savo kokybe“, kaip pavyzdžiui, tūkstančius žiūrovų nustebinusi Rugilės Barzdžiukaitės, Vainos Grainytės ir Linos Lapelytės opera „Saulė ir jūra (Marina)“ ir štai kokio marinistinio peizažo paveikslėlis, kabantis prieangyje, tai „kaip mainomosios prekės gali skirtis tik savo kiekybe“ (Marx, 2009, p. 64). Jau čia pradeda ryškėti mainomosios vertės abstraktumas. Jei vartojamosios vertės atžvilgiu konkretus vartojimo veiksmas (prekės naudojimas) yra būtinas apibrėžti prekės vartojamąją vertę, tai apibrėžiant ir suvokiant mainomasias vertes, Marksas nekonkretizuoja jų skirtumų, o abstrahuoja jų bendrybes.

Mainomoji vertė (angl. exchange value) – *prekių mainų santykis*, kuris yra nuolat kintantis ir priklauso nuo laiko bei vietos (Marx, 2009, p. 63). Marksas pabrėžia, kad mainomoji vertė yra santykinė ir atsitiktinė, atsiskleidžianti kaip tam tikrų prekių mainymosi proporcija. Šios vertės abstraktumo išraiška pasireiškia teiginiais, kad mainomosios vertės nėra nustatomos pagal kokybę, bet tik pagal kiekybę (Marx, 2009, p. 64). Pavyzdžiui, galime palyginti arbatos prekės mainomosios vertės pokyčius nuo XVIII amžiaus iki šių dienų: kažkada ji tikriausiai buvo mainoma į didesnę kiekį kitų daiktų (tarkime, į bulves), o jai tapus kasdienybės dalimi – į mažesnę jos kiekį. Todėl mainomoji vertė socialinių procesų sukuriuose atrodo esanti atsitiktinė ir santykinė. Ji pirmiausia pasireiškia kaip matematinis santykis, kuriuo tos pačios rūšies naudingos gėrybės (vartojamosios vertės) mainomos į kitų rūšių naudingas gėrybes (vartojamasias vertes). Visos rinkoje esančios prekės turi mainomąją vertę, kuri susijusi su galimybe prekę keisti į kitas prekes, esančias rinkoje. Tokio paties dydžio mainomosios vertės yra vienodos, visai kaip vienodos yra dvi dešimties eurų kupiūros, ar šimto eurų mainymas į dvi penkiasdešimties. Tai reiškia, kad skirtingos mainomosios vertės gali būti įvardintos tik kaip didesnė arba mažesnė. Kadangi skirtumų mainomosiose vertėse nėra, jų verčių Marksas ieško bendrybėse: „Pačiame prekių mainų santykyje mainomoji vertė yra kas nors visiškai nepriklausomas nuo jų vartojamųjų verčių ir ta bendrybė ir yra jų vertė.“ Taip daroma prielaida, kad vartojamoji vertė tik dėl to turi vertę, nes joje sudaiktintas žmogaus darbas (Marx, 2009, p. 65). O vertės dydį lemia tik darbo laiko kiekis: „Kaip vertės visos prekės tėra tikrai sustingusio darbo laiko kiekiai“ (Marx, 2009, p. 67). Būtent sunaudoto darbo laiko pagrindu susikuria mainomosios vertės kiekybinė išraiška, ko pasekoje sulyginamos skirtingos vartojamosios vertės (kaip drabužiai lyginami su maisto produktais). Lengviausia šią mainomosios vertės ypatybę pastebėti paslaugų sektoriuje, kai unikalios prekės yra lyginamos tarpusavyje. Mainomoji vertė iš esmės susijusi su darbo laiko kiekiu, kuris yra sudaiktintas prekėse (Marx, 2009, p. 65). Tačiau joks nudirbtas darbas skirtas sukurti daiktui kuris nėra vartojimo reikmuo nėra vertingas, o daiktas nėra vertė (Marx, 2009 p. 68). „Jei paliksime nuošalyje vartojamąją prekių vertę, tai jose liks tik viena savybė – kad jie yra darbo produktai“ (Marx, 2009, p. 64) taip gimsta abstraktaus darbo sąvoka būtina darbo vertės teorijai.

Simmelis pastebi, kad prielaida, lyginant du vienodo meninio talento dailininkus, kad produktyvesnio tapytojo paveikslai būtų mažiau vertingi nei mažiau produktyvaus tapytojo paveikslai, yra teisinga tik iš dalies, nes tapytojas norėdamas įgyti pripažinimą, kuris daro tiesioginę įtaką jo paveikslų kainai, privalo nutapyti tam tikrą skaičių paveikslų (Simmel, 2004, p. 69). Šiuo pavyzdžiu galime pastebėti, kad vertės esencialumas nėra racionalus manipuliavimas meno kūrinio pasiūla, o paties menininko meistrystė. Būtent darbas yra mainomosios vertės matas ir **vertė** padaranti mainus tarp skirtingų prekių įmanomais, kaip teigia Marksas (Marx, 2009). Marxo idėja, kad darbas sukuria (prekių) vertes nebuvo originali. Jis ją perima iš tokių filosofų kaip Adamas Smithas bei Johnas Locke'as. Tačiau ši teiginį jis išplėtojo sukonkretindamas, kad vertė tai darbo laikas gaminant prekę. Ne rinka ir jos svyravimai, bet tuo metu, **socialiai būtinas darbo laikas** (angl. socially necessary labour time). Būtent ne individualiam gamintojui reikalingas darbo laikas konkrečiam daiktui pagaminti, bet vidutinis darbo laikas, tuo metu reikalingas rinkoje, naudojant jau egzistuojančias technologijas ir darbo įrankius.

1.1.1. Abstraktus darbas

Abstraktus darbas, priešingai nei Markso išskirtas konkretus darbas, visai kaip ir mainomoji vertė, gali skirtis tik savo kiekiu. Tai reiškia, kad, išskyrus jo kiekį, apie abstraktų darbą kitokių esminių detalių ar charakteristikų nustatyti neįmanoma, nes jis neturi aiškiai išreikšto turinio ar specifinių savybių, kuriuos galima būtų objektyviai įvardyti ir analizuoti. Jei konkretus darbas, pavyzdžiui, siuvimas, yra skirtas pagaminti švarką, tai abstraktus darbas – laikas, praleistas „kažką darant“, kol švarkas pasigamins. Kadangi švarkas, net per ilgiausią jam duotą laiką, pats pasigaminti negali, jam pagaminti sunaudojama darbininko energija. Kiek daug jos bus sunaudota, priklausys nuo technologinių įrankių, turimų atlikti numatytą darbą, tačiau kokios technikos ir technologijos bus naudojamos, iš esmės nėra svarbu. Čia slypi ne tik disociacija nuo konkretaus gamybos proceso, bet ir joje esantis atstumas netiesiogiai apeliuoja į galimas išnaudojimo formas, kai į gamybinį procesą yra žiūrima abejingai. Šis abejingumas abstrahuoja darbą iki tol, kol jis netenka visų kitų savo savybių, paliekant tik užimamą laiką: „Dabar tai jau nebe staliaus arba dailidės, arba verpėjo darbo produktas, arba apskritai tam tikro gamybinio darbo produktas. Kartu su naudingumu darbo produkto pobūdžiu išnyksta naudingas jame esančių darbo rūšių pobūdis, vadinasi, taip pat dingsta įvairios konkrečios šių darbo rūšių formos; pastarosios viena nuo kitos daugiau nebesiskiria, bet visos suvedamos į vienodą – abstraktų žmogaus darbą.“ (Marx, 2009, p. 65) Mainomosios vertės mainų (rinkos) procesuose, prekių naudingumas ir jų funkcija tampa nebesvarbi. Tai nebėra arbata, menas ar stalas – visos fizinės prekės savybės išblėsta, kartu su jomis išblėsta ir prekei pagaminti buvęs būtinas darbo rūšies pobūdis ir įvairios konkrečios šių darbų rūšių formos (Marx, 2009, p. 66). Šios darbo formos nebesiskiria viena nuo kitos ir yra redukuojamos į vieną, abstraktaus žmogaus darbo reiškinį. Abstraktaus darbo vertei paaiškinti Marksas naudoja švarko pavyzdį: „Gaminant švarką, siuvimo darbo forma iš tikrųjų buvo panaudota žmogaus darbo jėga. Vadinasi, jame yra sukauptas žmogaus darbas. Šiuo požiūriu švarkas yra „vertės reiškęjas“ (Marx, 2009, p. 81). Tačiau Marksas vertę matuoja naudingumu, teigdamas, kad: „joks daiktas negali būti vertė, nebūdamas vartojimo reikmuo. Jeigu jis neteikia naudos, tai ir jame esantis darbas nėra naudingas, nėra laikomas darbu ir todėl nesukuria jokios vertės.“ (Marx, 2009, p. 68) Produkto vertė matuojama darbo laiku, taigi vertė susideda iš abstraktaus darbo (kuris yra ir konkretus darbas, bet jis gamybos procese tampa antraeilis) laiko. Labai svarbu pabrėžti, kad konkretus darbas netampa antraeiliu sąmoningai, jis kolektyviai suabstraktinamas pačių dirbančių veikėjų, jiems patiems to nesuvokiant. Mainų akivaizdoje visas darbas yra suvienodinamas tam, kad juo būtų lengviau mainytis, nes prekių mainų santykį gali

apibūdinti tik abstrahavimasis nuo pačių prekių vartojamųjų verčių (Marx, 2009, p. 64). Iš abstraktaus darbo sąvokos išaiškėjusi pagrindinė Markso tezė apie mainomąją vertę yra ta, kad ji – esminis kapitalizmo mechanizmas, leidžiantis kapitalistams kaupti pelną iš darbininkų darbo jėgos išnaudojimo. Vertė pagal Marksą yra nuderbtos darbo produkto rezultatas, kiekis žmogaus darbo laiko, esančio prekėje. (Marx, 2009, p. 92) Abstraktus darbo laikas, anot Markso yra prekės vertės, o iš to ir mainomosios vertės, pagrindas, nes jo visi turime vienodai, todėl tampa įmanoma jį lyginti. Taigi, tampa aišku, kodėl juos galime mainyti tarpusavyje. Būtent darbo laikas yra vertės pagrindas, kuris padaro mainus įmanomais.

1.1.2. Konkretus darbas

Kūrybinis darbas nėra suvokiamas kaip konkretus darbas, taip suvokiamos tik nuo meno produkcijos neatsiejamos ir jam sukurti reikalingos amatininkystės praktikos. Konkretus darbas, sunaudojamas meno gamyboje, gamina konkrečią vartojamąją vertę, tačiau ji nėra meno vartojamoji vertė. Pavyzdžiui, T. Adorno teigimu meno „susiprekinimui“ didžiausią įtaką daro būtent nuo meno neatsiejama technikos ir amato tradicija (Adorno, 1970). Taikomasis menas, jo suvokiamas kaip pavojingas, dėl aiškios vartojamosios taikomojo meno vertės. O meno kūrinio vartojamąją vertę Adornas įvardija kaip keliančią pavojų meno, kaip estetinio subjekto, autonomijai (Adorno, 1970). Meno kūrinį Adornas suvokia kaip nenaudingą, neturintį vartojamosios vertės savaime, šį teiginį vėliau stengsiuosi nuginčyti.

Meno kūryboje technologijos ar medijos išmanymas, taigi, amatininkystės praktikos, yra konkretaus darbo meno produkcijoje esmė. Tačiau priešingai, nei kitų prekių produkcijoje, meno gamyboje atliktas konkretus darbas neužtikrina vartojamosios vertės sukūrimo, kadangi ilgos piešimo valandos, net ir preciziškiausios reprodukcijos, nepavers menu. Teiginys, kad Vladimiras Nabokovas romanus rašo taip lengvai, lyg darytų kažką kitą, lyg jo romanuose nebūtų jokio konkretaus darbo, abstrahuoja jo darbą iki romano „nusileidžiančio iš dangaus“. Dvejopas prekėje esančio darbo pobūdis nyksta tik tuo atveju, jei prekės vartojamoji vertė yra tik jos mainomoji vertė – todėl konkretaus darbo gamyboje nebelieka. Kapitalizmo akivaizdoje – kūrybiškumas yra bet kokio konkretaus darbo lūkestis, tarytum visų konkrečių darbų palengvinimas. Todėl kūrybinis darbas pats savaime nėra suvokiamas kaip konkretus, o amatininkystės praktikos atrodo kaip *išprekinančios* meną, o ne atvirkščiai. Panašią meno **dekomodifikacijos** teoriją oponuodama Adorno tezei, kad meno autonomija yra neatsiejama nuo jam sukurti reikalingo darbo priedangos, siūlo ir La Berge. Ji siūlo meno *išprekinimą* kaip atsaką į XX amžiaus pabaigoje pradėjusią kisti meno vertės sudėtį, nesvarbu ar kismo pradžios tašku įvardinsime valstybių neoliberalėjimą, ar Keinsio susitarimo pabaigą, ar bendrą visų gyvenimo sričių sufinansinimą (La Berge, 2019). Būtent šiam laikotarpiui ir yra skirta šiame darbe toliau plėtojama meno vertės teorija.

1.2. Rinka

Rinkos struktūra (angl. market structure) visų pirma sudaryta iš žmonių, o ne iš prekių, todėl rinkoje vykstantys procesai pirmiausiai yra žmonių tarpusavio sąveikos rezultatas (Marx, 2009, p. 119). Prekės įgauna prekių statusą tik per jų savininkų mainų santykius su kitais asmenimis, nes tik tokiu būdu jos gali būti tarpusavyje keičiamos ar parduodamos kaip prekės. Tai reiškia, kad rinka yra socialinių santykių, o ne objektų sfera, nes prekės pačios tarpusavyje mainytis negali (Marx, 2009). Čia vertėtų grįžti prie pagrindinės vartojamosios vertės ypatybės – nebūti savybinga prekei vartojamąja verte jos pačios (prekės) savininkui. Referuodamas į Aristotelį Marksas teigia, kad jei

būtų kitaip, pardavėjas nebūtų pasirinkęs prekės mainyti (Marx, 2009, p. 120). Pavyzdžiui, pardavėjas gali nuspręsti parduoti batus, kurių pats nenešioja, nes jų vartojamoji vertė jam yra ne dėvėjimas, o galimybė juos išmainyti (Marx, 2009, p. 120). Tam pardavėjas turi gerai suprasti kitų žmonių poreikius. Mainai įvyksta tik tada, kai prekės savininkas suvokia, kad jo prekė turi vartojamąją vertę kitam asmeniui, o jam pačiam kaip vartojamoji vertė nėra reikalinga, todėl jis yra pasirengęs ją iškeisti į kitą jam naudingą daiktą (Marx, 2009, p. 120). Taip mainai tampa būtina sąlyga prekei įgyti vartojamąją vertę ir būti naudojamai, o ne tiesiog būti mainų objektu (Marx, 2009, p. 120). Markso teigimu, rinkos santykiai yra esminiai, norint ne tik mainyti vartojamąsias vertes tarpusavyje, bet ir suvokti pačio nuderbtą darbo naudingumą. (Marx, 2009, p. 120-121). Prekės turi ne tik būti parduodamos ar keičiamos, bet ir įrodyti savo vertę, kuri yra tiesiogiai susijusi su darbu, įdėtu į prekės sukūrimą. Todėl mainai tampa esmine priemone, per kurią galima išmatuoti darbo naudingumą, nes tik jie gali atskleisti, ar konkretus darbas tenkina kitų žmonių poreikius. (Marx 2009: 121psl.) Tik per santykį su kitu galima suvokti savo sukurtą (nuderbtą) ar turimą (įgytą) naudingumą (vartojamąją vertę), net jei pačiam turima vertė yra bevertė, tai yra – nevartotina.

1.2.1. Pinigai

Mainai gali įvykti tik mainant tau nenaudingą daiktą į kitą – tau naudingą prekę, o pinigai – mainų įrankis, daiktas, kurio naudingumą – galimybę nusipirkti prekes mainant – supranta visi (Marx, 2009, p. 143). Ši iš pažiūros jokios vartojamosios vertės neturinti prekė, mainų akivaizdoje tampa pati naudingiausia, būtent dėl to, nes yra tik mainomoji vertė. Skirtingai nuo kitų prekių, kurios yra vertinamos pagal į jų gamybą įdėtą darbą – pinigai, tarp jų ir auksas, kaip piniginės prekės, turi kitokią vertės matavimo mechanizmą. Nors aukso vertę, kaip ir bet kurios kitos prekės, lemia jam pagaminti reikalingas darbo laikas, jo vertė išreiškiama santykinę prasme, lyginant su kitomis prekėmis, kuriose įkūnytas panašus darbo laiko kiekis (Marx, 2009, p. 128).

Be to, Marksas (2009, p. 169) aptaria pinigų sistemą, akcentuodamas skirtingus monetarinių ir kreditinių pinigų aspektus. Jis teigia, kad popieriniai pinigai atsiranda iš pinigų funkcijos, kaip cirkuliacijos priemonė, o kreditiniai pinigai – iš jų funkcijos, kaip mokėjimo priemonės. Šie skirtingi pinigų formų aspektai atspindi jų vaidmenį ir funkcijas ekonomikoje, kur monetariniai pinigai, ypač aukso monetos, turi vertę kaip prekė, o kreditiniai pinigai – kaip finansinio išsipareigojimo įrodymas. Tai rodo, kad pinigų vertė ir funkcijos ekonomikoje yra kompleksinės ir kinta priklausomai nuo jų formos ir naudojimo konteksto. Pavyzdžiui, popieriniai pinigai iš tiesų atsiranda dėl pinigų funkcijos, kaip cirkuliacijos priemonės, tuo tarpu kreditiniai pinigai vystosi iš pinigų funkcijos, kaip mokėjimo priemonės (Marx 2009: 169psl.), kartu dekretiniai pinigai, kurie į anglų kalbą verčiami kaip „fiat money“, nes jų vertė nėra grindžiama pinigų medžiagos verte. Lotyniškas žodis „fiat“ (liet. tebūnie), kaip ir biblinėje frazėje „tebūnie šviesa“ (lot. fiat lux), nusako susikūrimą (Mayson, 2019, p. 32). Veiksmažodžio „būti“ daugiskaitos liepiamosios nuosakos trumpinys reiškia susikūrimą iš pačios būties, todėl šis mainų įrankis kyla iš tikėjimo valstybe, kuri įrankį ir išduoda (Mayson, 2019, p. 32).

Taigi, būtent pinigai, kaip universali mainų priemonė, yra pasitelkiami mainų procese. Pinigai, dėl savo visuotinio naudingumo mainų procese, atlieka svarbų vaidmenį kaip tarpininkas tarp įvairių prekių. Pagrindinė pinigų funkcija yra jų gebėjimas išreikšti kitų prekių vertes, paverčiant jas bendrais, kokybiškai vienodais ir kiekybiškai palyginamais dydžiais (Marx, 2009, p. 130). Ši nuostata atskleidžia pinigų, kaip vertės mato, svarbą ir jų gebėjimą standartizuoti ir supaprastinti prekių vertės vertinimą. Plačiau nagrinėjant, pinigai (ypatingai auksas) tampa priemone, per kurią įvairių prekių vertės yra suvokiamos ir pripažįstamos visuomenės. Pinigai, kaip prekės vertės išraiška, efektyviai

transformuoja abstraktų prekės vertės suvokimą į konkretų ir matomą dydį, vadinamą kaina. (Marx 2009, p. 131). Kaina yra ne tiesiog konvencionali prekės vertės išraiška, kadangi prekės vertė yra darbo laikas, kaina – tai prekei pagaminti sunaudoto darbo piniginis pavadinimas (Marx, 2009, p. 138). Būtent kainos pagalba prekės yra mainomos tarpusavyje per kitos prekės (pinigų) išraišką – taip pinigai rinkoje funkcionuoja kaip cirkuliacijos priemonė (nes yra vertės matas) (Marx, 2009, p. 172). Šioje visuomeninėje medžiagų apykaitoje, sudarytoje iš prekių judėjimo, gėrybės yra perkeliamos iš aplinkybių, kuriose jos neturi jokios vartojamosios vertės, į vietas, kuriose jos tampa vartojamosiomis vertėmis (Marx, 2009, p. 142).

Šiame judėjime pinigai veikia kaip visuomeninis įrankis naudingumui gauti. Suvartojama ar į naudojimą įtraukta prekė „išsiprekina“, o šį pokytį, įvykstantį pirkimo-pardavimo akto metu Marksas įvardijo kaip *prekės metamorfozę* – kai ji išimta iš rinkos pavirsta į naudą. Tiek *Prekė – Pinigai* (pardavimas), kai prekė paverčiama į naudą (mainomąją vertę); tiek *Pinigai – Prekė* (pirkimas), kai prekė yra nuperkama ir sunaudojama į vartojamąją vertę – yra metamorfozės. Cirkuliacija *Prekė – Pinigai – Prekė* yra elementarūs mainai, kurių išėities taškas yra viena prekė, o baigiamasis taškas – kita prekė, šis ciklas pasibaigia prekės metamorfoze – vartojimu. Tokia pinigų apytaka, skirta žmogaus poreikių patenkinimui, o vartojamoji vertė (nauda) yra galutinis šios apytakos tikslas, kurios galutiniu rezultatu pasibaigia ir pats procesas (Marx, 2009, p. 144). Tačiau ne visada šis apytakos ratas baigiasi taip sklandžiai. Prekė, sustingusi į pinigus mainų procese, Marso ironiškai įvardinama kaip „auksinė lėlytė“ (Marx, 2009, p. 171) – viso labo brangių žaislu, vaizduojančiu įsivaizduojamą būtybę. Taip pabrėžiant šmėklišką pinigų tapatybę ir jų manipuliatyvią funkciją. Pardavimams įvykus, pasinaudoję prekių metamorfozėmis ir jas pavertę į auksines lėlytes, auksiniai žaidėjai pradeda kaupti lobį. Jis kraunamas parduodant prekes „ne tam, kad būtų galima pirkti kitas prekes, o tam, kad prekinė forma būtų pakeista pinigine“ (Marx, 2009, p. 171). Taigi, kai po prekės pardavimo už gautus pinigus neįvyksta pirkimas, pinigai tampa nekilnojama vertybe (Marx, 2009, p. 173), o sulaikytas pirmosios prekės metamorfozės produktas virsta piniginiu turtu.

Pagal *Prekė – Pinigai – Prekė* cirkuliacijos logiką, kad galėtų pirkti neparduodamas, pirkėjas turėjo pardavinėti nepirkdamas, tačiau atsiradus poreikiui kaupti lobį, staiga „viskas virsta pirkimo – pardavimo objektu, tiek prekės, tiek ir ne prekės“ (Marx, 2009, p. 175). Taip sustingę mainų procese pinigai iš viešojo mainų įrankio tampa privačia jėga, čia cituodamas Sofoklį Marksas pabrėžia, kad būtent dėl šios priežasties antikinė visuomenė smerkė pinigus. Siekimas kaupti lobius ir tuo pačiu privačią galią iš esmės yra besaikis. O su šios privačios galios formavimusi, kuriasi ir prabangos prekių segmentas, kuomet greta tiesioginės lobio formos pradeda rūpėti ir estetinė jo forma (Marx 2009, p. 178). Taip pinigų pagalba formuojasi ne tik galios kiekybinės proporcijos, bet ir kokybinės ekonominės galios formos. Pinigai, kurti kaip universalus prekių mainų įrankis, kurio vienintelė vartojamoji vertė yra jų mainomoji vertė, rinkose patys funkcionuoja kaip prekės (Marx, 2009). Marksas išsamiai analizuoja jau Antikoje pastebėtas pinigų funkcijos ydas ir problemas, sekančias iš jų trūkumo ar pertekliaus. Taip Marksas išryškina žmonių santykių dinamikas, kaip ekonominių procesų dalis ir kritikuoja piniginėje visuomenėje besiformuojančias galios proporcijas ir formas (Marx, 2009).

Pinigų kaupimo būtinybė diktuoja trečiosios – **pridedamosios vertės**, formavimąsi ir dar vieną prekių cirkuliacijos rūšį – **pinigų kaip kapitalo** cirkuliaciją. Pinigai yra paskutinis šios prekių cirkuliacijos produktas, o ji pati – kapitalo pagrindas (Marx, 2009, p. 193). *Pinigai – Prekė – Pinigai* cirkuliacija, atvirkščiai nei tradiciniai prekių mainai, prasideda pirkimu ir baigiasi pardavimu (Marx,

2009, p. 195). Kadangi jau išsiaiškinome, kad mainomosios vertės kokybiškai suvokti neįmanoma, mainant pinigus į pinigus yra svarbu tik viena – jų kiekis. Šios cirkuliacijos tikslas yra parduoti mažesnę kiekį pinigų už daugiau pinigų ir taip sukurti pridėjamąją vertę (angl. surplus value) (Marx, 2009, p. 195). Šią nerašytą cirkuliacijos taisyklę Marksas šmaikščiai įvardina Galianio citata – „Kur yra lygybė ten nėra naudos“ (Marx, 2009, p. 207).

1.2.2. Pridedamoji vertė

Kadangi „Prekių cirkuliacija yra kapitalo pagrindas“ (Marx, 2009, p. 193), kapitalizmui kyla natūralus poreikis cirkuliaciją greitinti ir plėsti jos tinklą, o tai reiškia – suprekinti kuo daugiau žmogiškųjų poreikių. **Vertės didinimo proceso** (angl. self-valorization of value) poreikis pradeda reikštis jau gamybinio proceso pradžioje, kai Markso žodžiais: „kapitalistas darbininką verčia gaminti kurią nors specialią vartojamąją vertę, kurią nors konkretų daiktą“ (Marx, 2009, p. 229). Atsižvelgiant į tai, kad identiška pagamintas produktas yra pasižymintis įvairiomis charakteristikomis, tai suteikia jam lankstumo būti pritaikomam įvairiose situacijose. Šis įvairiapusis pritaikomumas leidžia jam atlikti skirtingas funkcijas tame pačiame gamybos procese, pavyzdžiui, jis gali būti naudojamas kaip darbo įrankis arba kaip žaliava (Marx, 2009, p. 235). Markso pastebėjimas atskleidžia produkto multifunkcionalumą gamybos procese. Todėl kapitalisto siekis neapsiriboja vien gaminti vartojimo vertę turinčią prekę, kuri būtų pritaikoma pardavimui. Taip pat jo tikslas yra sukurti produktą, kurio gamybai reikalingų medžiagų ir resursų vertė būtų mažesnė už galutinio produkto rinkos vertę. Tai reiškia, kad siekiama, jog galutinė prekės vertė viršytų sumą, kurią sudaro pinigai, išleisti gamybos priemonėms ir darbo jėgai įsigyti (Marx, 2009, p. 240). Taigi, kuriant vertę, efektyvus išteklių panaudojimas, kur kapitalistas stengiasi maksimizuoti pelną, sumažinant gamybos sąnaudas ir tuo pačiu padidinant galutinės prekės vertę rinkoje, tampa būtinas.

2. Neoliberalaus kapitalizmo raida

„...Bet nuo savo šalto biusto tik tą vieną žodį rūstų
Ištarė vienišius varnas – jis gal sielą jam atstos.
Neišgirdęs žodžio kito – nė plunksnelė neiškrito –
Burbtelėjau: – Taip išskrido ir bičiuliai kitados –
Jis rytoj mane paliksiąs, kaip Viltys kitados. Paukštis tarė: – Niekados.“

Ištrauka iš Edgar'o Allan'o Poe eilėraščio „Varnas“

(vertė: K. Navakas)

2.1. Teorija ir istorija

Neoliberalizmas kaip socialinis reiškiny, po truputį pradėjo konstruotis iš karto po Antrojo pasaulinio karo tarsi atsakas į Keyneso¹ ir *gerovės valstybės* ekonominę politiką dominavusią pokario metu. 1944 m. liepos mėnesį, „Bretton Woods“ konferencijos metu, skirtai „sutvarkyti“ gimė **reguliacijos režimas** tapę racionaliū būdu vyriausybėms tvarkyti pokarinę ekonominę ūkį ir kartu centralizuoti pasaulio ekonomines galias užtikrinant aiškias šaltojo karo stovyklas bei išstumiant Didžiąją Britaniją iš pasaulio ekonomikos diskusijų (Mueller, 2017). Reguliacijos režimo pagrindinės idėjos siekė finansuoti gana dosnias socialines, vadinamųjų **gerovės valstybių** programas, ir tai jos darė reguliuodamos rinkas taip užtikrindamos darbo vietų užimtumą. (Sąlyga, 2023) Konferencijos metu buvo sukurtos pirmosios institucinės struktūros, integravusios liberalizmo principus, tuo pačiu metu stengiantis išlaikyti valstybių kišimosi į ekonomikos sferą bruožus. Tai buvo daroma siekiant reguliuoti paklausą ir išvengti nereguliuojamo kapitalizmo sukeltų ekonomikos svyravimų. Vis dėlto, vienas iš reikšmingiausių „Bretton Woods“ konferencijos pasiekimų yra dviejų tarptautinių organizacijų – Tarptautinio valiutos fondo ir Tarptautinio rekonstrukcijos ir plėtros banko (šiuolaikinėje visuomenėje žinomesnio kaip Pasaulio bankas) – įsteigimas. Šios organizacijos buvo būtinos siekiant struktūrizuoti ir tvarkyti pasaulio ekonomiką naujajame pasaulio tvarkos etape (Sąlyga, 2023) (Mueller, 2017). Galiausiai *keinsizmas* savo viršūnę pasiekė šeštajame ir septintajame dešimtmečiuose, tapę pagrindine ekonominės politikos formavimo kryptimi. Net JAV prezidentas Richardas Nixonas, būdamas dešiniųjų pažiūrų respublikonas 1971 metais vienoje savo kalbų pasiskelbė esantis *keinsietis*. (Collins, 2017, p. 13) Tačiau ilgai puoselėtas kontroliuojamojo kapitalizmo modelis aštuntajame dešimtmetyje žlugo ir buvo kritikuojamas dėl ekonomikos stagnacijos bei didėjančios infliacijos, o šie ekonominiai sunkumai suaktyvino teorinį ir praktinį interesą neoliberaliomis idėjomis, kurios dar nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos puoselėtos būrelio ekonomistų laukė savo akimirkos. Neoliberalizmas atrodo tik ir laukęs kada reguliacinė ekonomika pradės klibikščiūti ir bus galima viešai kritikuoti bet kokias bendrabūvio taisykles, akcentuojant jų neigiamus aspektus.

Kaip politinė teorija neoliberalizmas dažniausiai siejamas su austrų-britų kilmės ekonomistu Friedrichu Hayeku. Jis – viena pagrindinių neoliberalios minties raidos figūrų, pasisakiusių prieš centralizuotą, planinę ekonomiką ir už laisvasias rinkas, teigdamas, kad laisva rinka yra efektyviausias būdas paskirstyti visuomenės resursus. Taip 1944-aisiais metais, Antrojo pasaulinio karo metu pasirodęs jo veikalas „Kelias į vergovę“ tapo pagrindu formuoti neoliberalią ideologiją. Tai ir paties Hayeko teigimu – politinė knyga, o šios knygos idėjomis grįsta politika vėliau, XX

¹ Bendroji užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija (*The General Theory of Employment, Interest and Money* 1936).

amžiaus pabaigoje tapo praktika. Norint aiškiai suvokti neoliberalizmo, kaip naujojo liberalizmo raidą ir jo esminį norą – prikelti XIX amžiaus liberalizmo idėjas, į šį reiškinį reikia žiūrėti istoriškai. Hayekas savo kygą pradeda esminiu teiginiu, kad individualumas yra ne tik žmogaus prigimtis, bet ir šiandieninės Vakarų civilizacijos priešastis (Hayek, 2002, p. 20). Jis cituodamas XIX amžiaus filosofą Auguste'ą Comte'ą įvardija autorių kaip „civilizacijos prigimties priešą“ (ibid). Ir išskiria jo citatą: „Amžinoji Vakarų liga – individo maištas prieš giminę“, kuria Comte'as idealistiškai grėžiasi į Rytus. Pats Comte'as – ne tiesiog „totalitaristas“ kaip smerktinai jį apibūdina Hayekas, o socialinių ir ekonominių negalių, atsiradusių po Prancūzijos revoliucijos taisytojas – pozityvistas, kuris savo idealistiniais siekiais nepranoko ir paties Hayeko.

Taigi, naujojo liberalizmo esmė – prikelti XIX amžiaus laisvės idėjas, esančias pačia Vakarų civilizacijos priešastimi. Akivaizdu, kad *civilizacijos esmė*, kurią Hayekas, kartu su kitais vėliau minimais ekonomistais užsimojo prikelti, žlugo, tiksliau buvo sužlugdyta totalitarizmo. Hayeko teigimu liberalizmo žlugimą lėmė tik jo paties ribota laisvė praktikoje. Kadangi esminiai liberalizmo principai nesivadovauja jokiomis griežtomis taisyklėmis, kurios tiktų visiems laikams ir būtų patvirtintos visų žmonių (Hayek, 2002, p. 20). O ir tas pats vienintelis principas – „panaudoti savaimingas visuomenės jėgas“ liberalų suvokiamas ir taikomas skirtingai (Hayek, 2002, p. 20). Liberalizmo dogmatizavimas buvo klaida, nes kaip teigia Hayekas: „Liberalizme nėra nieko, kas paverstų jį sustingusia tikėjimo dogma“ (Hayek, 2002). O pačių liberalų bandymas ieškoti visiems galiojančių praktinių taisyklių ir bandyti jų laikytis sužlugdė liberalizmą. Jis taip pat kritikuoja ir „leiskite veikti“ (pranc. laissez faire) principą – valstybės visiško nesikišimo į ekonominę gyvenimą taisyklę, dažniausiai suvokiamą kaip vieną esminių liberalios politikos bruožų (Hayek, 2002, p. 21) Šis, iki Didžiosios depresijos vyravęs modelis buvo grindžiamas visišku valstybės atskyrimu nuo ekonominių sričių, o toks ryžtas nesikišti į rinkas ilgalaikėje perspektyvoje sukėlė itin galias sistemos problemas, kurios pasiekė viršūnę sukeldamos visuotinę ekonomikos krizę, vadinamą Didžiąja depresija, tapusia viena svarbiausių kapitalizmo išbandymų istorijoje. Pats Hayekas teigė, kad vyravęs laisvos pramonės plėtros palaikymas neatsispyrė pagundai virsti taisykle, nepripažįstančia jokių išimčių, o bet kokia taisyklė yra ydinga, nes yra stagnuojanti (Hayek, 2002, p. 21).

Hayekas anaipol nebuvo koks išprotėjęs sociopatas, priešingai – jo veikale dažnai šmėsteli nusivylimo šešėliai, pavyzdžiui: „Vis didėjantis nepakantumas lėtai liberaliosios politikos pažangai, pagrįstas susierzinimas tais, kurie vartojo liberalizmo frazeologiją gindami antvisuomenines privilegijas, taip pat beribis garbės troškimas, tariamai pateisinamas jau pasiektais materialiais laimėjimais, lėmė, kad į amžiaus pabaigą tikėjimas pagrindiniais liberalizmo teiginiais vis labiau silpo.“ (Hayek, 2002, p. 22). Todėl šią knygą, autoriaus poziciją ir pačio neoliberalizmo reiškinio atsiradimą galima analizuoti tik istoriškai: grėžimasis į XIX amžiaus vertybes, buvo atsakas į XX amžiaus dekadansą ir besąlyginį nusivylimą visuomene, kuri sugebėjo leisti įvykti net dviems pasauliniams karams. Šis nusivylimas visuomene, kuri nesugeba rasti ne tik konsensuso, bet ir vadovautis bent kokiomis, universaliomis taisyklėmis paskatino Hayeką kritikuoti socializmą. Cituodamas de Tokvilį autorius teigia, kad demokratijos institucija yra nesuderinama su socializmu. Nepaisant to, kad abu jie siekia lygybės: „demokratija siekia lygybės laisvėje, tuo tarpu socializmas – lygybės suvaržymuose ir priespaudoje“ (Hayek, 2002, p. 24). Tačiau ši tezė vyriausybių ekonominėje politikoje turi vieną esminę ydą – valstybės biudžetas yra baigtinis, o valiūkiškas resursų tekėjimas be jokių prioritetų, dažnai byloja apie silpną vertybinį pagrindą. Nepaisant to Hayekas kviečia gręžtis į devynioliktojo amžiaus tikrovę ir ją permąstant dar kartą bandyti įgyvendinti neišsipildžiusius laisvės idealus, kurie poetiškai užbaigia sakinį: „tikrai kilnūs“ (Hayek, 2002, p. 148).

Hayekas iš tiesų primena Edgaro Allano Poe varną, kuris nenori leisti skaudžiai istorijai kartotis, iš aukšto puoselėdamas idealistinius siekius. Taigi, naujojo liberalizmo esmė – prikelti XIX amžiaus laisvės idėjas, suvokiamas „pačia Vakarų civilizacijos priežastimi“ (Hayek, 2002: 20psl). Prikelti, nes Hayeko teigimu: „individo laisvės politika yra vienintelė tikrai pažangi politika, šiandien lieka toks pat teisingas, koks jis buvo devynioliktajame amžiuje“ (Hayek, 2002, p. 148). Toks XIX amžiaus romantinių idealų puoselėjimas ir nostalgija iki karinei žmonijos istorijai, galiausiai lėmė *korporacijos kaip laisvo individo atsiradimą liberalioje demokratijoje*.

XIX amžiaus idealų puoselėjimas XX amžiaus ekonominėje realybėje nebuvo toks poetiškas, o nepaisant Hayeko ideologinio įdirbio, neoliberalizmo idėjos buvo ir tebėra ryškiausiai siejamos su Miltonu Friedmanu, kuris 1950-taisiais dėstęs Čikagos universitete pasak Davido Harvey'aus padarė didžiulę įtaką ten, pagal „Šaltojo karo programą skirtą priešintis kairiosioms tendencijoms Lotynų Amerikoje“ studijavusiems Čilės studentams (Harvey, 2005: 8psl). Autoriaus teigimu, pastarieji Čikagos universiteto alumnai, vėliau tapę intelektualiniu Jungtinių Amerikos Valstijų elitu, ankstyvais 1970-taisiais buvo pakviesti prisijungti prie šalies verslo elito organizuotos grupės pavadinimu „The Monday Club“, kurioje pirmųjų korporacijų steigėjai finansavo jų mokslinius tyrimus ir institutus skirtus atkurti Čilės ekonomiką (Harvey, 2005, p. 8). Po to, kai 1975 metais Čilės karinis vadovas ir *keinsietis*, Augusto Pinocheto politinis oponentas Gustavas Leighas, buvo pašalintas iš valdžios pozicijų, Augustas Pinochetas į savo vyriausybę pakvietė vadinamojo *Pirmadienio klubo* ekonomistus (Harvey, 2005, p. 8). Harvey'us pabrėžia, kad šių ekonomistų paskirtis visų pirma buvo pradėti derybas su Tarptautiniu Valiutos Fondu, siekiant gauti palankesnes paskolų sąlygas valstybei (Harvey, 2005: 8psl). Taip jų bendradarbiavimas su Tarptautiniu Valiutos Fondu netrukus virto ekonomikos restruktūrizavimu, remiantis teorijos, kuria susižavėjo studijų pas Miltoną Friedmaną metu, principais. Šis restruktūrizavimas apėmė keletą svarbių žingsnių, siekiant sukurti pirmąją neoliberalią valstybės ekonomiką. Pirmiausia buvo imtasi atšaukti nacionalizaciją ir privatizuoti viešąjį turtą, socialinę apsaugą bei gamtos išteklius, tokius kaip įvairios iškasenos, žuvininkystė ir miškininkystė, leidžiant juos naudoti privačiai ir be reguliavimo (Harvey, 2005, p. 8). D. Harvey'is pastebi, kad išskirtiniais tapo vario išteklių, kurie buvo palikti valstybinio sektoriaus prekybai ir laikui bėgant tapo svarbiu valstybės biudžeto šaltiniu, nes pajamos iš vario eksporto teko tik valstybės išdui (Harvey, 2005: 8psl). Šios politikos pokyčiai buvo įgyvendinti siekiant sudaryti palankesnes sąlygas tiesioginėms užsienio investicijoms ir skatinti laisvesnę prekybą, o tai atitiko vyriausybės nustatytą ekonominę kryptį.

Galiosiausiai XIX amžiaus laisvės idealai pradėjo būti puoselėjami ir XX amžiaus pabaigos ekonominėje realybėje Vakaruose. Neoliberali politika pirmą kartą buvo nuosekliai įgyvendinama Margaretos Tečer ir Ronaldo Reagano vyriausybių valdymo laikais, devintajame dešimtmetyje. Tiek Miltonas Friedmanas, tiek Friedrichas von Hayekas, abu būdami laisvosios rinkos generolais, septintajame ir devintajame dešimtmečiuose sėkmingai pasisakė prieš keinsizmo politiką ir tiesiogiai veikė politikos formavimą ir Jungtinėje Karalystėje vadovaujant ministrei pirmininkei Margaretai Thatcher, ir Jungtinėse Amerikos Valstijose vadovaujant prezidentui Ronaldui Reiganui (Collins, 2017: 13psl.). Neoliberalizmas buvo klasinis projektas, gudriai maskavęs aukštesnės klasės pertvarkymą. Pavyzdžiui, M. Thatcher kritikavo kai kurias Didžiojoje Britanijoje įsitvirtinusias klasinės valdžios formas, kurios kilo iš aristokratiškos tradicijos ir buvo paplitusios kariuomenėje, teismuose, Londono Sičio finansų elite bei įvairiuose pramonės segmentuose. Tai iš pirmo žvilgsnio atrodė kaip progresyvus žingsnis naujosios demokratijos link. Tačiau, pasinaudodama tradicinėmis institucijomis, kaip pagrindiniu kritikos objektu, ji iš tikrųjų palaikė agresyvius verslininkus ir naujai

iškiliusių turtingųjų klasę, kuriai priklausė R. Bransonas, L. Hansonas ir G. Sorosas (Harvey, 2005, p. 31). JAV taip pat didėjo naujosios klasės, kuriai priklausė finansininkai ir didelių korporacijų vadovai, ekonominė galia bei reikšmė naujuose technologijų sektoriuose, taip pat ir žiniasklaidoje (Harvey, 2005, p. 31). Taigi, M. Thatcher ir R. Reigo vykdoma politika apėmė reikšmingus mokesčių mažinimus, kartu su pramonės šakų reguliavimo panaikinimu, o svarbiausia – valstybės valdomų įmonių privatizavimą ir prieš tai buvusių socialinės gerovės programų mažinimą. Todėl tokios neoliberalios politikos plėtra turėjo nepageidaujamų pasekmių pasaulio ekonomikai ir valdomų valstybių socialinei gerovei.

Neoliberali Jungtinės Karalystės politika skatino viešųjų gėrybių privatizaciją ne tik norėdama skatinti konkurencingumą ir rinkos santykių gausą, bet ir siekdama padidinti valstybės biudžetą lėšomis, gautomis pardavus įsiskolinusias valstybines įmones. Reikia paminėti, kad šios valstybės valdomos įmonės turėjo būti tinkamai pasirengusios privatizacijai, o tai reiškė, kad valstybė turėjo savarankiškai sumažinti savo įmonių skolas ir pagerinti įmonių efektyvumą bei sumažinti jų kaštus, norint įmonę parduoti. Tai dažniausiai reiškė masiškus valstybinių įmonių darbuotojų atleidimus (Harvey, 2005, p. 60). Davidas Harvey'us tarp privatizuotų Jungtinės Karalystės įmonių mini: „British Aerospace“, „British Telecom“, „British Airways“, šalies geležinkelius bei autobusų parkus, elektros, vandens ir dujų tiekimo įmones tarp daugybės mažesnių valstybinių įmonių, kurios buvo kartu išparduotos per šią milžinišką privatizacijos bangą (Harvey, 2005, p. 60). Akivaizdu, kad neoliberalizmas buvo reikšmingas ekonominės minties ir politikos pokytis nuo XX amžiaus vidurio, kurio rezultatas – didėjanti ekonominė nelygybė, masinis nedarbas ir atlyginimų stagnacija visame vakarų pasaulyje. Reikia paminėti, kad neoliberalizmas tai ne tik ekonominių idėjų visuma. Iš tiesų neoliberalizmas tai socialinis reiškinys, kurį nuo liberalizmo, kaip politinės teorijos, skiria tam tikros tendencijos. Viena jų – rinkos santykius vertinti kaip etikos santykius, *a priori* turinčius veikti kaip visų žmogaus veiksmų vadovas ir galinčius pakeisti visus anksčiau laikytus etinius įsitikinimus (Harvey, 2005, p. 4–5). Kadangi rinkos santykiai iš esmės suvokiami kaip *gėris*, tad visuomenės gerovė taip pat galėtų būti pasiekta (tik) maksimizuojant rinkos mainų gausą ir dažnumą, bei visus žmonių veiksmus įtraukus į rinkos santykius (Harvey, 2005 p. 4–5). Būtent vertybiniu pagrindu grįstas noras visas gyvenimo sritis suprekinti ir optimizuoti pagal laisvos rinkos principus, skiria neoliberalizmą, kaip ideologiją, nuo kapitalizmo, kaip reiškinio.

Neoliberalizmas iš esmės gali būti įvardinamas antivisuomenišku, nes kitokie nei rinkos santykiai nėra suvokiami kaip vertybė *pagal nutylėjimą* (pavyzdžiui: bendruomenė, santuoka, dovanojimas ir kiti neprekiniai mainai). Todėl neoliberalios valstybės tikslas yra verslui palankios ir, svarbiausia, konkurencingos aplinkos kūrimas. Tačiau valstybių vykdoma neoliberali politika pasižymi privačių įmonių finansavimu iš viešojo biudžeto ne tik tam, kad jos kurtų darbo vietas, atviras visuomenei, bet ir tam, kad stambiosios korporacijos galėtų toliau tobulinti naujas technologijas ir generuoti daugiau privataus pelno. Davidas Harvey'us mini ekonomikos antropologo K. Polanyio išskirtas grėsmingas ekonomines laisves. K. Polanyis minėjo primityviausią – laisvę išnaudoti kitą; laisvę gauti nepaprastą naudą, nesukuriant adekvačios vertės; taip pat laisvę neleisti technologijų išradimams būti panaudotiems visuomenės labui; ir vieną brutaliausių – laisvę pasipelnyti iš viešųjų nelaimių, slapta sukurtų asmeninės naudos siekimui (citata iš Harvey, 2005, p. 36). Dar daugiau – neoliberali valstybė yra už viešųjų paslaugų prioritizavimą, o tai nėra visuomeniška, nes tarnauja privatiems (nesmulkaus) verslo interesams, viešojo gėrio sąskaita.

Po Sovietų Sąjungos žlugimo, Baltijos valstybėse – Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje – įvyko reikšmingi ekonominiai ir politiniai pokyčiai, kurie pasižymėjo itin ryškiu neoliberalios ekonomikos politikos

taikymu. Šios šalys, siekdamos atsiriboti nuo buvusios sovietinės planinės ekonomikos sistemos ir integruotis į pasaulio ekonomiką, ėmėsi griežtų laisvosios rinkos reformų. Jos apėmė privatizaciją, rinkos dereguliaciją, verslo aplinkos liberalizavimą ir valstybės vaidmens ekonomikoje mažinimą (Šalyga, 2024). Pasak Davido Harvey'aus, šiandien matyti daug skirtumų nuo pradinės neoliberalizmo idėjos, ir ne visus šiuos skirtumus jungia prieš tai minėtos nediferencijuotos privatizacijos, nedarbo ar atlyginimų stagnacijos problemos (Harvey, 2005). Plintant neoliberaliai politikai, ji turėjo daug keistis, priklausomai nuo to, kur ir kada ji buvo taikoma (Harvey, 2005, p. 70). Bandytas sukurti vieną aiškų vaizdą, kaip paprastai atrodo neoliberali politika, atsižvelgiant į tai, kiek viskas keičiasi ir skiriasi, būtų neįmanoma (Harvey, 2005, p. 70). Tačiau apibrėžti neoliberalizmo sąvoką lietuviškai sudėtinga dėl kitos priežasties – čia ji dažnai suvokiama kaip užgauli. Lokalioje medijoje neoliberalizmo bruožų turinčių vietinių partijų atstovai nuo pačio neoliberalizmo grėžiasi ir apie jį pasisako taip: „Kas yra neoliberalizmas? Niekas iš liberalų taip sąvęs neapibrėžia, taip nevadina, o daugiausiai šitą žodį tikriausiai vartoja socialistai tik jiems vieniems suprantama prasme.“ – Aušrinė Armonaitė, Laisvės Partijos steigėja ir pirmininkė (n.d.). Taigi, terminas čia suvokiamas kaip įžeidžiantis, o Baltijos šalių regionas toliau matuojasi *per mažas silikonines klumpes* jų nepripažindamas. 2023 m. inovacijų agentūros sukurta kelrodžio ataskaita atskleidžia, jog Baltijos šalyse finansinių technologijų ir blokų grandinių sektoriaus potencialas yra įvertintas itin palankiai. Remiantis informacijos ir ryšių technologijų ekosistemos dalyvių atliktos apklausos duomenimis, būtent šis sektorius yra pripažintas kaip vienas iš stipriausių tarp visų informacijos ir ryšių technologijų sričių. Be to, jis išsiskiria subrendusia ir įvairiapusiška ekosistema, dėl ko tampa akivaizdus jo vadovaujantis vaidmuo regione. Be didžiojo kapitalo įmonių, regione „neoliberalią tradiciją“ tęsia ne tik fantazmagoriškas kiekis kripto valiutų keityklų, tačiau ir absurdiškas kiekis blokų grandinių projektų, gyvuojančių panašiai tiek ilgai, kiek drugeliai kopūstų lysvėje. 2024 metų balandžio 17 dieną viešosios įstaigos „Registru centras“ duomenimis, Lietuvoje kriptokeityklų buvo 510, o įmonių teikiančių depozitinius virtualiuosius pinigus – 412. Pastarųjų dalis nepaisant *decentralizacijos* ir *laisvos rinkos ekonomikos politikos* idėjų puoselėjimo yra iš dalies, ar net visiškai, finansuojami valstybės lėšomis arba gauna Europos sąjungos struktūrinių fondų finansavimą. Informacinių ir ryšių technologijų sektoriaus kelrodžio duomenimis (2023), Lietuvos Respublikoje šiuo metu yra sukurta trisdešimt finansavimo priemonių, kurios yra paskirstytos tarp trijų ministerijų, su didžiausia dalimi (78 procentai) priskirta Ekonomikos ir inovacijų ministerijai (EIMIN), kuri administruoja dvidešimt tris priemones. Likusios finansavimo priemonės yra padalintos tarp Susisiekimo ministerijos ir Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos, kiekvienai priskiriant po tris priemones. Taip pat egzistuoja viena bendra finansavimo priemonė, kurią remia tiek Ekonomikos ir inovacijų ministerija, tiek Švietimo, mokslo ir sporto ministerija. Nors finansavimas iš valstybės biudžeto nesudaro reikšmingos sektoriaus finansavimo dalies, tik ketvirtadalis jo yra skiriamas inovacijų diegimui viešajame sektoriuje (Inovacijų agentūra, 2023, p. 20), kas dar labiau išryškina neoliberalios politikos antivisuomeniškumą.

Potencialias neoliberalios kripto ekonomikos grėsmes visuomeninei galime prognozuoti ir remiantis Davido Harvey'aus teiginiu knygoje „A Brief History of Neoliberalism“, kad neoliberalios politinės jėgos turi tendenciją jungtis su neokonservatyviomis politinėmis jėgomis, kadangi nereguliuojamose rinkose didėjant nusikalstamumui, tenka daugiau valstybės lėšų skirti valstybės apsaugai (Harvey, 2004). Tačiau Vilniaus universiteto teisininkas Gediminas Laucius savo moksliniame straipsnyje „Naujasis kripto turto veiklos reglamentavimas Lietuvoje ir Europos Sąjungoje“ (2023) išskirdamas, kad per 2022 metus Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos už Lietuvos Respublikos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymo

pažeidimus nubaudė viso labo du virtualaus turto paslaugų teikimo subjektus. G. Laucius pastaba, kad: „Daugėjant (kripto valiutų) verslo subjektų didėja ir pinigų plovimo, teroristų finansavimo bei tarptautinių sankcijų pažeidimo rizika“ (Laucius, 2023) kartu su šiuo mažareikšmiu nusikaltimų skaičiumi leidžia daryti pozityvią prielaidą, kad kriptoturto rinkos Lietuvoje yra saugiai reglamentuojamos, o potenciali jų keliamą grėsmę visuomenės ekonominiam saugumui slypi ne pačiame jų egzistavime, o būtent rinkų reglamentavime. Kripto ekonomika ar blokų grandinių technologija grįstos finansų rinkos *de facto* nėra neoliberalios (tai akivaizdžiai galime pastebėti daug neigiamų pasekmių turinčiame autoritarinės Kinijos skaitmeninio juonio pavyzdyje, kai valstybinės institucijos išnaudoja šią technologiją sekant ir renkant privačių asmenų finansinius ir kitus duomenis bei ribojant ekonomines ir kitas laisves). Tačiau skaidrus kripto ekonomikos reglamentavimas yra būtinas, siekiant užtikrinti vartotojų ekonominį saugumą bei išvengti pavėluoto ir radikalaus valstybinių institucijų įsikišimo.

2.2. Neoliberalus kapitalizmas

Neoliberalus kapitalizmas – ideologizuotas reiškiny, neoliberalizmo ideologijos ir ekonominės politikos praktikos išraiška, pavertusi dabartinį kapitalizmą jo neoliberalia forma. Jei vadovautumėmės Schumpeterio idėja, kad kapitalizmas prigimtinai yra nepastovus, nes jis pats yra ekonominės kaitos forma, todėl jos nekintantis būvis yra neįmanomas (Schumpeter, 1998: 95), galėtume daryti prielaidą, kad neoliberalėti, kitaip tariant, nevaržomai laisvai augti ir keistis, yra natūrali kapitalizmo raida, o pats neoliberalus kapitalizmas – kapitalizmo evoliucijos fazė, o ne atskira ideologinė kryptis. Todėl šiandien regima technologizacija tėra tendencingo kapitalizmo augimo seka. Kaip teigia Davidas Harvey'us: „Būtent informacinių technologijų išsivystymas kartu su duomenų kaupimu, saugojimu, persiuntimu bei analize sukuria galimybes priimti sprendimus globalioje rinkoje. Būtent galimybėje akceleruoti rinkos mainų kiekį ir dažnumą, slypi neoliberalizmo stiprus susidomėjimas informacinėmis technologijomis ir jų vystymu“ (Harvey, 2005). Technologijų raida gali vykti, nes sektoriai, skirti tik technologinėms naujovėms, kuria naujus produktus ir naujus veiklos būdus, kurie dar neturi rinkos (Harvey, 2005, p. 69). Viena šių technologijų – globalios, *alternatyvios vertės kūrimo sistemos* vadinamos blokų grandinėmis (angl. Blockchains), kurių pritaikymą meno rinkoje vėliau išsamiai aptarinėsiu šio tyrimo eigoje. Tai puikus technologinis pavyzdys, kaip talentingi *įsikišėjai* gali mobilizuoti technologines naujoves ir nukreipti jas į dekonstravimą ar sąmoningą kenkimą dominuojantiems socialiniams santykiams ir institucijoms (Harvey, 2005). Priešiškumas centralizuotoms tradicinėms institucijoms bei centralizuotų finansų kritika yra kripto finansų reiškinio esmė. Europos centrinio banko inicijuojamos kripto reguliacijos (MiCA) taip pat susilaukia didžiulio pasipriešinimo, kuris dangstosi priešiniuosi aristokratijai. Šis pertvarkymas dar labiau išryškina Harvey'aus išskirtą „akivaizdų vidinį ryšį tarp technologinio dinamiškumo ir jo sparčios raidos, socialinio solidarumo irimo, aplinkos degradacijos, deindustrializacijos, sparčių laiko ir erdvės santykių kaitos bei spekuliacinių burbulų, kuris kuria bendrą tendenciją formuoti krizėms kapitalizmo viduje“ (Harvey, 2005, p. 69). Naujų rinkų atsiradimas ir jų išnaudojimas asmeninio kapitalo auginimui taip pat diktuoja ir naujas kapitalo estetinių formų tendencijas. Menas ne išimtis, papuošęs į meno rinką suvokiamas kaip turto klasės vienetas ir *investicinis objektas*, kuris ne tik didina kapitalo kiekį, bet ir kuria jo formą. Formą – apsimetančia kapitalo kokybine skirtimi, lyg vienas sukauptas kapitalas būtų geras, o kitas blogas, kai *gėris* iš tiesų matuojamas tiesiog mainomosios vertės dydžiu.

Paulas Maysonas savo knygoje „Postkapitalizmas: gidas į mūsų ateitį“ (2019) aprašo, kaip

technologizacija, nepaisant ekonominių krizių, padidino kompiuterių galios augimą, o tai savo ruožtu buvo katalizatorius sudėtingos, globalios finansų sistemos atsiradimui. Ši sistema skatino monetarinės pasiūlos augimą, sumažinant ar net panaikinant fizinės valiutos poreikį skaitmeniniame kontekste (Mayson, 2019, p. 45). Didėjantis skaitmeninių finansų vaidmuo paspartino gamybos perkėlimą į besivystančias ekonomikas su mažomis darbo sąnaudomis, todėl darbuotojai su vidutinėmis kvalifikacijomis tapo nebūtinai, tuo pačiu metu skatinant žemos kvalifikacijos paslaugų sektoriaus plėtrą, sukuriant puikias ekonominio išnaudojimo sąlygas (Mayson, 2019, p. 45). Tačiau pasak autoriaus, neoliberalų propaguojamas spartus technologijų vystymasis – paradoksalus, nes jis pats griauja neoliberalų kapitalizmą. Maysonas teigia, kad būtent todėl „paties neoliberalizmo sukelta technologinė revoliucija dažniausiai sutinkama kaip pozityvus reiškinys“, tačiau kapitalizmo sistema, kuri yra struktūrizuota aplink rinkos santykius ir privačios nuosavybės principą, nepajėgia adekvačiai įvertinti naujų technologijų kuriamos vertės. Jis pabrėžia, kad informaciniai produktai savo esme prieštarauja rinkos mechanizmams, nes informacinės technologijos, įskaitant blokų grandinių technologijas, iškraipo pagrindines kapitalizmo struktūras, tokias kaip kainodara, nuosavybė ir darbo užmokestis (Mayson, 2019 p. 48, 235). Kas iš esmės yra tiesa, kurią galime pastebėti „kripto meno“ kainose, Decentralizuotų Autonominių Organizacijų (DAO) apraiškose, gerbėjų žetonuose (angl. fan tokens) ar naujame *žaisti, kad užsidirbtum* (angl. Play to Earn) fenomene. Vis dėlto, technologijomis grįsto kapitalizmo susinaikinimo dar teks gerokai palaukti – „proveržio technologijų“ kapitalas toliau yra kaupiamas centralizuotai, ką pastebi ir Davidas Harvey’us, teigdamas, kad neoliberalizacija, skirta klasinės valdžios restruktūrizacijai, nebūtinai reiškia ekonominės galios suteikimą tiems patiems žmonėms (Harvey, 2005, p. 31).

2.3. Neoliberalėjanti kultūros politika

Meno kritikai, kurių analizės kryptis yra politinė, dažnai vartoja neoliberalizmo sąvoką įvardinti tam tikrą socialinę ir ekonominę dabartį, kurioje kapitalizmas suprantamas kaip žalingesnis nei neutralus ir veikiantis visas gyvenimo sferas (La Berge, 2019, p. 28). Pati neoliberali kultūros politika dažniausiai asocijuojasi su šiuolaikinio verslo modelio atmaina, angliškai įvardinama kaip „gig economy“ – tai nestabili ekonomika, kai prekes ar paslaugas teikiantys asmenys nesukuria ilgalaikių ryšių su darbo davėju. Tokios sudėtingos ekonomikos išsigalėjimą kultūros sektoriuje ir laisvai samdomo, nepriklausomo kultūros darbuotojo, kaip autonomiško meno kūrėjo romantizavimą, lemia keli faktoriai. Pirmiausia, perkrauti mokesčių bei socialinių išpareigojimų našta darbuotojui, sumažinant verslo ar kitų organizacijų operacines išlaidas, taip padarant teikiamas paslaugas pigesnes, yra bendra rinkų tendencija, neaplenkianti ir meno darbuotojų. Tačiau prie tokios gerokai mažiau tvarios meno produkcijos ir šių ekonomikos pokyčių kultūros lauke, prisideda ir tendencija kūrybinį darbą suvokti kaip integralią viso abstraktaus darbo dalį, arba bet kokio konkretaus darbo charakteristiką.

Neoliberalioje visuomenėje iš bet kokios produkcijos tikimasi kūrybiškumo, ko pasekoje kūrybinis darbas apskritai nėra suvokiamas kaip konkretus darbas, todėl kenčia meno darbuotojų ekonominė ir socialinė apsauga. Lietuvos pažangos strategijoje 2030-tiems metams (n.d.) akcentuojamos pagrindinės sritys: sumani ekonomika ir sumanus valdymas. Lanksti, atvira ir gebanti konkuruoti pasaulyje ekonomika, sukurianti aukštą pridėtinę vertę, grindžiama žiniomis, inovacijomis ir kūrybingumu. Būtent kūrybinės ir kūrybiškos industrijos sulaukia daugiausia dėmesio ne tik Lietuvos pažangos strategijoje, bet ir lokalių bei globalių rinkų tendencijose. Kūrybinės industrijos bei skaitmeninės meno technologijos jau kelis metus yra tikslingai finansuojamos Lietuvos Kultūros ministerijos, kurios metinis biudžetas, remiantis Finansų Ministerijos teikiamais duomenimis (2024),

siekia viso labo aštuoniasdešimt aštuonis milijonus du šimtus trisdešimt penkis tūkstančius šešis šimtus aštuoniasdešimt septynis eurus. Vienas iš ministerijos užsibrėžtų tikslų ir yra „didinti kultūros ir kūrybinių industrijų potencialą ir skatinti kūrybiniu turiniu grįstų naujų produktų ir paslaugų kūrimą“, taip pat „skatinti konkurencingumą ir pridėtinės vertės kūrimą“ (Ceizarienė, Gurklytė, Ruikytė, 2022). Tai yra, naudojant meno prekes, išmainyti mažesnį pinigų į didesnį pinigų kiekį. Nemainomi žetonai – naujas būdas suprekinti kultūrinį turinį ir monetizuoti meno prekes, tačiau tokie finansavimo mechanizmai, skirti kultūros inovacijoms, didinančioms mainomąją vertę, o ne meno vartojamosios vertės kūrimui, galėtų būti inicijuojami Ekonomikos ir Inovacijų, ministerijos turinčios bent penkis kartus didesnį biudžetą, kuris siekia keturis šimtus trisdešimt septynis milijonus ir keturis šimtus trisdešimt keturis tūkstančius šimtą aštuoniasdešimt du eurus. Kultūros lauko tendenciją neoliberalėti patvirtina ir 2023 metais Lietuvoje susikūrusi meno darbuotojų profesinė sąjunga.

3. Meno vertė

Subjektyviosios vertės teorija (angl. subjective value theory), atsiradusi kaip atsakas į **darbo vertės teorijos** (angl. labour theory of value) objektyvumą, teigia, kad prekės vertė yra subjektyvių preferencijų ir rinkos svyravimų išraiška, todėl dažniausiai sutampa su prekės kaina rinkoje. Meno vertinime subjektyvios vertės teorija demonstruoja savo poetišką pranašumą ne veltui – skonio sprendinys visada yra subjektyvus, tačiau prielaida, kad nevertinamas ir neperkamas menas yra bevertis, nėra teisinga.

Pirmiausia, norint išsiaiškinti, kas yra ar iš ko sudarytos meno vertės, reikia apsibrėžti patį meno subjektą. Kas yra ar nėra menas, meno filosofija nagrinėja jau šimtmečius, o šio magistrinio darbo teorinėje dalyje remiuosi išimtinai tik Immanuelio Kanto estetikos teorija. Ne todėl, kad ji pranašesnė už kitas, ar juo labiau universali, tačiau renkuosi pirmą estetikos teoriją, kuri remiasi kritinės filosofijos principų pagrindais. Thomas Munro, veikalas „Rytų estetika“ autorius ir filosofas, pastebėjo, jog Vakarų estetikos teorija ilgą laiką buvo grindžiama tik keliomis pagrindinėmis idėjomis, bei su jomis siejamomis konkrečiomis meno formomis. Taigi, samprotavimai apie visą meną, visą estetinę ir meno vertę, rėmėsi šiuo selektyviu teoriniu paveldu (Munro, 1965, p. 6-7). Paties Kanto meno patyrimas taip pat buvo skurdus, nes jis juos išmanė nevienodai. Taigi, kas šiandien papuolė į meno sąvokos ribas ir turi meninę vertę, yra selektyvios meno istorijos pasekmė. Šiuolaikinės filosofijos tendencijos bei kūrybos formos byloja, kad šie europinės vyriškosios kultūros suformuoti principai, kurie jau buvo tapę savaimė suprantamais, nėra nei universalūs, nei vieninteliai galimi, nei teisingi. O dalis filosofų naujas mąstymo tendencijas įvardina kaip Vakaruose įvykusio praradimo pasekmes (Andrijauskas, 1996, p. 13). Sutinku, tačiau šio tiriamojo darbo teorinėje dalyje sąmoningai tęsiu tariamo *racionalaus proto tradiciją*, nes ji ir sukūrė šiandienines galios dinamikos ir vertės formas. Universali meno vertės teorija neegzistuoja, tačiau bendražmogiška estetinė vertė egzistuoti gali. Todėl čia noriu išskirti dvi toliau šiame tekste aptariamas vertes: **meninę vertę** ir **estetinę vertę**, kaip mainomosios ir vartojamosios vertės analogą meno rinkoje. Mainomoji meno vertė – meno prekės vertė meno rinkoje, tai yra jos galimybė būti išmainytai, kuri dažnai sutampa su meno prekės kaina. Šią vertės kategoriją tekste analizuosiu vėliau. Tuo tarpu meno vartojamoji vertė yra subjektyvus mėgavimasis meno kūrinium – jo gebėjimas suteikti estetinį pasitenkinimą. G. Simmelis pastabi, kad grožėdamiesi, ne tik „pamirštame save“, bet ir nebesuvokiame paties meno kūrinio, kaip kažko, su kuo susiduriame, nes visiškai pasineriame į grožėjimosi objektą (Simmel, 2004, p. 62). Grožio kategorijos yra universalios visoms meno formoms, nepaisant jų vizualumo, nes grožis yra jaučiamas. Gražus žmogus, kaip ir gražus meno kūrinys – nieko bendro neturi su kitų regimomis jų ypatybėmis, o tokią patį *mėgavimosi malonumą* jaučia tik žmonės, besidalinantys tuo pačiu skoniu. Ir akivaizdu – ne viskas, kas gražu ir teikia estetinį pasitenkinimą bei turi estetinę vertę, yra menas, o tai kas nėra menas – meninės vertės turėti negali. Vartojamosios ir mainomosios verčių analogus meno rinkoje suvokti gali būti komplikuoti dėl šiuolaikinės meno rinkos fenomeno – mainytis meno kūriniais, neturinčiais estetinės vertės, tačiau apie tai užsiminsiu tolimesniame skyriuje.

Taigi, analizuoti estetiką Kantą paskatino ne paties meno ir jo objektų tyrimas ar estetikos problemų apmąstymas, tačiau jam rūpėjo atskleisti estetiškumo lauko apriorinius pagrindus (Plečkaitis, 2019, p. 447-452). Kanto reikšmingas darbas tapo stabiliu atskaitos tašku ateities estetikos teorijoms, o man – meno verčių teorijos pagrindu. Remiantis Kanto estetikos teorija, skonio ir tuo pačiu meno sprendinys (angl. judgement) užima visiškai atskirą sritį žmogaus gyvenime nuo mokslo ar amato. Pirmiausia dėl to, kad mokslą grindžia žinios ir vertina logika, o antra, nes tik genijai, o ne darbininkai

jį kuria. Mat dirbant darbą reikalinga valia, o genijaus kūryba *nereikalaujanti pastangų* (angl. *effortless*) – nusileidžianti tiesiai iš gamtos. Menas, atvirksčiai nei darbas, yra kuriamas be taisyklių ir/ar instrukcijų. Taigi, objektyvios vertės teorija, meno kaip prekės vertei nusakyti nėra pritaikoma, nes meno kūrinio vartojamajai vertei sukurti sunaudojamas *konkretaus darbo* laikas yra mažiau reikšmingas, nei bet kurios kitos prekės vartojamosios vertės produkcijai. Kadangi joks konkretus darbas (anei medžio drožimas ar dažų tepimas) nesukuria pačios meno vartojamosios vertės. Ne pats konkretus rašymo veiksmas kuria poezijos vartojamąją vertę, o būtent jokių konkrečiu veiksmu „iš gamtos per žmogų nusileidęs“ ir taip paprastai nenusakomas *kantiškas genialumas*, kuris esąs – *įgimtas sielos gabumas* (Kant, 2019, p. 199). Jei darbo produktas yra gamtos medžiaga, kuri žmogaus dėka pakeitusi savo formą tapo vartojamąja verte ir nuo šiol – pritaikyta žmogaus poreikiams (Marx 2009, p. 233), menas taip pat gali būti suvokiamas kaip darbo produktas. Kantas aiškiai išskiria, kad menas nėra gamtos dalis, tiesiog jo forma tokia tikslinga, kad šis natūralumas savo lengvumu apgauna žmogų, tarytum menas būtų kilęs tiesiai iš gamtos (Kant, 2019, p. 198). Menas yra toks laisvas nuo visokios pasirenkamų taisyklių prievartos – dėl to atrodo esąs gamta (Kant, 2019, p. 198-199). „Kad jis tiksliausiai atitinka taisyklę, pagal kurias šis kūrinys sukurtas“ – tačiau tų *taisyklių*, „kurių net pats menininkas nežino“ – tęsia Kantas – nesimato (Kant, 2019, p. 198-199). Tačiau juk Kanto pagrindinis teiginys kad „skonio sprendinys yra subjektyvus“ reiškia, kad grožis irgi yra subjektyvus, todėl negalėtų būti jokių *grožio taisyklių*, kurias būtų galima *žinoti*. Ir nėra – šios taisyklės – moralinės, jos (talento pagalba) byloja kaip kūrėjui elgtis, o ne kaip kurti, todėl dažnai įvardinamos kaip „maniera“. Plačiau moralines kategorijas nagrinėsiu estetinės meno vertės sąvokos kontekste, bet čia, išryškėja dar vienas kantiškos kūrybos ir marxiško darbo panašumas – mediacijos tarp žmogaus ir gamtos savybingumas. Prisiminus Markso žodžius, kad visų pirma darbas yra procesas, kai darbininkas veikdamas (dirbdamas) tarpininkauja medžiagų apykaitoje tarp savęs ir gamtos (Marx 2009, p. 230). Tačiau nuo darbo kūryba skiriasi tuo, kad yra atliekama laisvu proto pasirinkimu, *protas kuria* savo veiklos pagrindu, lyg savajėgė mašina, o tai reiškia, kad būtent neatlikti kūrybinių veiksmų reikalautų iš menininko pastangų.² Ergo – tiek dirbdamas, tiek kurdamas *iš gamtos* per žmogų atsiranda naujos vartojamosios vertės, bet vienos – žmogaus pastangų dėka, o kitos – *gamtos palaimos*. Kadangi atlygis mainomąja verte nėra natūrali gamtos dalis – remiantis Markso ir Kanto teiginiais – jo tikėtis nereikėtų, nes kūryba yra pagrįsta tik *laisvu pasirinkimu*. O veikla, kuri nėra grindžiama „išimtinai tik laisvu pasirinkimu, kurį protas padaro savo veiklos pagrindu“, nėra menas (Kant, 2019, p. 194). Taigi, menas yra betikslis, jis tiesiog *ištinka* kūrėją. Tuo menas ir skiriasi nuo amato, kaip darbo. Mat menas, būdamas laisvas, yra malonus ir gali vykti tik kaip žaidimas, kaip savaimė malonus užsiėmimas. O amatas (būdamas darbu) reikalauja valios ir pastangų, todėl (turėtų būti) nemalonus, nes yra orientuotas į aiškų rezultatą ir domina tik juo, o ne pačiu darbo procesu (Kant, 2019, p. 195). Jau čia pradeda ryškėti *kūrybinio darbo* užmokesčio komplikuotumas. Ilgai puoselėtas *menininko mitas*, kuriame kūryba nereikalauja valios ir pastangų, istoriškai prisidėjo prie šiandieninės menininkų socioekonominės realybės, kurioje menas „laisvas nuo bet kokio užmokesčio“. Kanto laisvo meno sąvoka koreliuoja ir su vėliau kritinėje teorijoje paplitusia meno autonomiškumo sąvoka. Paradoksalu, kad meno autonomijoje ir pradeda reikštis pagrindinė meno vartojamoji vertė – estetinė vertė.

3.1. Estetinė meno vertė ir vertė (angl. *intrinsic value*)

Estetinė meno vertė yra vartojamoji meno vertė, nes kelia estetinį pasitenkinimą, nors ir susikuria kūrybos pagrindu ir yra absoliučiai subjektyvi. Nors estetinė vertybė, kaip ir bet kuri kita vertybė, yra

² Jei mokama už darbo pastangas laike, menininkui galėtų mokėti už prastovas.

atsiejama objekto dalis, nes veikiau tėra mūsų jausmų projekcija, tačiau ji turi savybę kurti užbaigtos projekcijos išpūdį. Kitaip tariant, objekto sukeltas jausmas subjektui yra tarsi tapatinamas su pačiu objektu, todėl susiduria su vertinančiu subjektu kaip su savarankišku (Simmel, 2004, p. 70). Meno patikimo pojūtis yra esminis estetinio sprendinio elementas ir jis „negali būti kitoks, tik subjektyvus“ (Kant, 2019, p. 56). Taigi, estetiškai vertė yra subjektyvi ir nelogiška, meną, pasak Kanto, gali tik mėgti arba nemėgti, kitais modernistiniais terminais tariant – gali būti jo *paveiktas* arba ne. Tačiau Kanto filosofijoje išryškėja dar vienas svarbus argumentas: jis teigia, kad estetiškas pomėgis yra atskirtas nuo susidomėjimo ar racionalaus intereso. Tai reiškia, jog skonio sprendinys gali būti laikomas tikroju tokiu sprendiniu tik tada, kai jis nėra susipynęs su praktiniu susidomėjimu ar utilitaristinėmis paskatomis. Kadangi būtent iš *susidomėjimo* menu kyla interesas, o iš pastarojo – vienokia ar kitokia nauda ir jei menas naudingas – jis nebėra laisvas. Anot Simmelio, abejingumas yra teigiamos vertės atmetimas. Susidūrus su abejingumu, susidomėjimas yra neaktyvus, bet galimybė visada lieka antrame plane (Simmel, 2004, p. 58). Estetiškai vertė, kaip ir sentimentalioji vertė – visada yra subjektyvi, o menas, kuris nesudomina – jo vertintojui estetiškai vertės neturi.

Meno vertė, Kantui slypi ne tiek žmogaus susidomėjime, kiek meno galimybėje paveikti žmogų, suteikiant jam estetiškai patyrimą. Kadangi laisvas menas žmogaus nesudomina, o jį (žmogų) *paveikia*, kalbėdamas apie meną Kantas pabrėžia, kad sutaukdamas žmogui būdingus vidinius prieštaravimus, menas veikia kaip savotiškas *derintuvas*, harmoningos asmenybės ugdymo veiksnys, švelninantis žmogui būdingus prieštaravimus. Taip Kantas pateikia savo grožio, kaip moralės *simbolio*, sampratą (Kant, 2019, p. 267). Nes gražūs gamtos, meno objektai, žmogaus intuityviai yra suvokiami kaip moralinių idealų atspindžiai, o mūsų skonis veikiau yra gebėjimas pereiti nuo juslinio mėgavimosi prie moralinio vertinimo, kylančio iš suinteresuotumo. Kanto žodžiais – tai yra gebėjimas „spręsti apie dorovinių idėjų sujuslinimą“ (Kant, 2019: 267psl.). Tačiau menas tarp gamtos ir moralės veikia ne per metodą, o per manierą, kadangi nėra *grožio taisyklių*, kurias būtų galima *žinoti* (Kant, 2019, p. 265). Todėl negalime menui tiesiogiai priskirti didaktinės funkcijos, tačiau menas Kantui yra ne tik estetiškai, bet ir moralinė patirtis, kurioje ir slypi meno vertė (angl. intrinsic value). Nepaisant to, kad menų palyginimas pagal jų estetiškai vertę yra neįmanomas, Kantas šį darbą bando atlikti iš esmės vadovaudamasis savo subjektyviu skoniu. Jis lygindamas vienas meno šakas su kitomis, estetiškai vertės dydį matuoja pagal tai, kurios meno šakos forma mažiausiai varžo jos laisvumą. Taigi, poezija Kantui yra laisviausia ir *estetiškiausia* meno rūšis, o iš vaizduojamųjų menų filosofas pirmenybę teikia tapybai (Kant, 2019, p. 226-231). Čia iš esmės jis užsiima betiksliau daugžodžiavimu, o gal net ir pačia poezija, nes nei vienu, nei skirtingų formų meno estetiškai vertę palyginti neįmanoma. Meno estetiškai vertės yra nesulyginamos, kaip neįmanoma sulyginti bato ir biblijos.

3.2. Meninė meno vertė

Tuo tarpu klausimas – „koks menas yra geras?“ skaitmeninių finansų rinkų kontekste, taiko į meno kokybinę skirtį, jo naudingumą, o *geris* šiame kontekste visai nėra suprantamas kaip moralinis idealas, todėl klausimas veikiau turėtų skambėti taip: „kokio meno mainomoji vertė yra didesnė?“. Prisiminkime, kad neoliberalioje visuomenėje rinkos santykiai suvokiami kaip *geris*, todėl *geras* menas iš esmės yra menas rinkoje. Siekis išsiaiškinti, koks menas yra geras ir paskatino atskirti meno estetiškai ir meninę vertes. Kadangi tik pats meno žiūrovas gali nuspręsti ar jam vienas ar kitas meno kūrinys yra geras, tai reiškia, ar jis vadovaujasi jo moraliniais idealais. Tuo tarpu ar menas yra geras rinkai, taip pat nusako tik pati (meno) rinka jį „išitraukdama“. Meno kūrinio estetiškai vertė – tai jo *jausminė* vartojamoji vertė, būtent dėl tokios efemeriškos vartojamosios vertės tampa labai lengva manipuliuoti meno mainomąja verte, tai yra pagrįsti meno kūrinio meninę vertę. Taip menas tampa

ir turtu, ir turto klase skirta diversifikuoti savo kapitalą. Tai yra ne tik jį didinti, bet ir kurti jo formą – ne tik kiekybinę, bet ir estetinę kapitalo išraišką.

Meno sąvoką iš esmės reikšminga analizuoti tik meno istorijos kontekste. Tačiau nepaisant to, kad meno filosofai praleido šimtmečius diskutuodami kas tariamai yra ar nėra menas, analizuojant meninę vertę, šios diskusijos iš esmės neturi jokios naudos. Galime sutarti, kad meninę vertę turi tik menas, tačiau kas yra menas, turintis meninę vertę, nusprendžia tik meno rinka. Visas menas turi vienokią ar kitokią estetinę vertę, todėl kyla natūralus klausimas, kodėl tik maža dalis meno kūrinių turi **meninę vertę** ir kas apskritai ji yra. Kūrinių vertę visame pasaulyje nustato profesionalūs meno kūrinių vertintojai. Tai atskira *gero skonio sprendėjų* profesija, iš pažiūros reikalaujanti mažų mažiausiai menotyrinio išsilavinimo, restauracijos žinių bei pastovaus meno pirkimo-pardavimo procesų stebėjimo (Parulskis, 2015). Tačiau iš esmės bet kas gali skelbtis esantis meno kūrinių vertintoju, kadangi meno vertintojų veikla, atvirkščiai nei, pavyzdžiui, nekilnojamojo kultūros paveldo, apskritai niekaip teisiškai neregamentuota ir yra palikta savireguliacijai (Parulskis, 2015). Galime bandyti visai apibūdinti meninės vertės ypatybes: „Meno kūrinių vertę sudaro tam tikrų ypatybių visuma. Kūrinys bus tuo vertingesnis, kuo akivaizdžiau jame reikšis šios charakteristikos: aukšta meninė vertė, žymus kūrėjo vardas, retumas, kilmė (angl. provenance) bei būklė ir technologinis išbaigtumas“ (Parulskis, 2015). Tačiau aiškiausiai meninė vertė demonstruojasi meno kūriniams cirkuliuojant meno rinkoje, kuri ir veikia kaip decentralizuota vertės kūrimo (ir nustatymo) sistema. Todėl meno rinka, kaip ir kitos prekinių mainų formos yra būtina, norint suvokti meninę kūrinių (meno prekę) vertę, tai yra mainomąją meno kūrinių vertę, kuri, akivaizdu, nėra nustatoma tik kūrinių vertintojų. Taigi, meno kūrinį, turintį meninę vertę, iš esmės galime vadinti tiesiog **meno preke**. Kadangi meninės vertės skiriasi tik savo kiekybine išraiška, nors ir yra grindžiamos tariama kokybine skirtimi, pavyzdžiui, Da Vinčio „Mona Liza“ (1 pav.), turi daugiau meninės vertės, nei Rusecko „Pjovėja“ (2 pav.). Jei meninė vertė būtų nustatoma skonio sprendiniu, remiantis teiginiu, kad jis yra subjektyvus, tokios išvados daryti būtų neįmanoma. Todėl – meninė vertė yra ne kas kita, kaip uždaroje rinkoje cirkuliuojanti mainomoji vertė. Nevertinamas ir neperkamas menas nėra bevertis – jis tiesiog neturi mainomosios vertės, tačiau meno vartojamoji vertė – jo gebėjimas paveikti žmogų, neturi nieko bendro su jo gebėjimu būti išmainytam rinkoje.

1 pav. Da Vinčio „Mona Liza“

2 pav. Rusecko „Pjovėja“

Meno kūriniai, iš karto gaminami kaip meno prekės su intencija būti išmainytomis rinkoje, įkūnija tik abstraktų darbą. Leigh Claire La Berge, pastebėdama vis abstraktėjantį šiuolaikinių menininkų darbą, prilygina menininkus kitiems dirbantiems gyvūnams meno kūriniių produkcijoje (La Berge, 2019). Tiems, kurie patys nežino, kad dirba. Toks darbo suabstrahavimas apibūdinamas kaip praktiškas tam, kad nesikompliciuotų jo mainymasis, o meno produkcija, kai siekiama sukurti visų pirma mainomąją vertę, pati skatina automatizaciją ir meno skaitmenizaciją, kadangi skaitmeninėmis rinkomis mainomoji vertė keliauja greičiau ir efektyviau. Menas, kuriamas jau su intencija būti meno preke ir turėti kuo didesnę meninę vertę, natūraliai perkamas dėl jo mainomosios vertės, nes tokia ir yra jo vartojamoji vertė. Meno estetinę ir meninę vertes, kaip analogiškas prekės vartojamajai ir

mainomajai vertėms meno rinkoje, yra komplikauta suvokti būtent dėl šio šiuolaikinės meno rinkos fenomeno – mainytis meno kūriniais neturinčiais estetinės vertės, nes jie jau gaminami kaip meno prekės, kurios privalo būti išmainytos rinkoje.

3.2.1. Meno prekė

Hayekas pabrėžia esminį neoliberalios valstybės uždavinį – sukurti konkurencingas rinkos sąlygas tuose paslaugų sektoriuose, kuriuos Adamas Smithas jau buvo įvardinęs kaip nors ir labai naudingus didžiajai visuomenės daliai, tačiau savo prigimtimi negalinčius sugeneruoti tiek pelno, kiek reiktų norint atlyginti individo ar grupės žmonių patirtoms išlaidoms (Hayek, 2002, p. 32). Menas – viena iš rinkų, kuriose neoliberalios valstybės politika siektų sudaryti sąlygas kuo efektyvesnei konkurencijai. Aktyviai skatinant konkurencingumą meno rinkoje, palaipsniui meno vartojamoji vertė tampa antraeilė. Jis pradeda būti vertinamas tik dėl savo mainomosios vertės ir tampa turto klase – preke, kurios paskirtis yra mainyti mažiau mainomosios vertės į daugiau mainomosios vertės. Taip meno, kaip mainomosios vertės, paskirtis tampa didėjant pavirsti turtu. Kaip ir kitų populiarių (tradicinių) turto klasių: akcijų, obligacijų, nekilnojamojo turto (kurio vartojamoji vertė yra nuoma, o ne asmeninis apgyvendinimas), ateities sandorių (angl. futures), kitų išvestinių finansinių priemonių ir kriptovaliutų. Menas šiame kontekste yra skirtas diversifikuoti investicinį portfelių ir tuo pačiu kurti estetinę kapitalo formą, sudarant įspūdį, kad kapitalas turi kokybinę skirtį.

Praėjusiais metais „Art Collectors Insights 2023 report“ duomenimis šešiais procentais išaugo investuojančių į meną skaičius. 38 procentai visų meno pirkėjų kūrinius įsigijo investiciniais tikslais (Arun Kakar, 2023). Šis augimas nėra drastiškas, tačiau stabiliai didėjantis. Tokia tendencija visų pirma rodo naujų, jaunų kolekcininkų (naujų meno rinkos dalyvių) įsitraukimą į rinką, nes tik debiutuojantys kolekcininkai taip atvirai deklaruoja savo investicinės gražos lūkestį ir dėl jos nerimauja. Panašus investavimo į meną suaktyvėjimas jau buvo pastebimas 2008 metų finansų krizės metu. Laikotarpis tarp 2006 ir 2008 metų įrašytas į meno rinkos istoriją kartu su rekordiniais šiuolaikinio meno pardavimais, 2008-ųjų metų gruodį Beno Lewiso ir Jonathano Fordo įvardintas kaip „dar viena tulpių manija“, nes šiuolaikinio meno kainos vos per poros metų laikotarpį kilo dešimtimis kartų ir pasiekė istorines aukštumas (Valiukevičiūtė, 2009). Chrestomatinis pavyzdys – menininko Damieno Hirsto kūrinys „Dievo meilei“ (angl. For the Love of God) (3 pav.) – deimantais inkrustuota kaukolė, kuri buvo parduota už aukščiausią kada nors mokėtą sumą, autoriui gyvam esant – 50 milijonų svarų. Praėjus metams Damieno Hirsto komercijos vadovas Frankas Dunphy'is prisitarė, jog jis, kūrinio autorius Damienas Hirstas ir jo vadybininkas Jay'us Joplingas valdo daugiau nei 50 procentų „Dievo meilės“ kontrolinio paketo (Valiukevičiūtė, 2009). Tradicinių akcijų biržoje būtų reikalaujama atskleisti informaciją apie tokį sandėrį, siekiant išvengti nesąžiningo kainų kėlimo, tačiau meno rinka yra nereguliuojama (Valiukevičiūtė, 2009).

Jei pinigai būtų panaudoti įsigyjant vartojamąją vertę, jie netektų savo reikšmės auginant turtą, nes nustotų buvę kapitalu. Taigi, meno, kaip estetinės vertybės suvartojimas, kapitalo augimo atžvilgiu yra nenaudingas, kaip ir vienkartinis pelno gavimas (Marx, 2009, p. 201). Išimti iš cirkuliacijos pinigai, sustingtų lobia (šiuo atveju meno kūrinio) pavidalu ir nebepadidėtų (Marx, 2009, p. 199). Kadangi kapitalo auginimui reikalingas nepaliaujamas pelno judėjimas, investavimo į meną fenomeną, kai perkamos meno prekės dėl jų mainomosios vertės, kartu su visu šiuo meno rinkos segmentu galima analizuoti kaip investavimo į įmonių akcijas analogą. Jei perkant įmonės akcijas, investuotojas turėtų domėtis įmonės verslo modeliu, jos kuriamos vartojamosios vertės naudingumu

rinkos dalyviams, meno kūrinio vartojamoji vertė – tai yra jo gebėjimas paveikti žmogų, taip pat turėtų būti svarstyti.

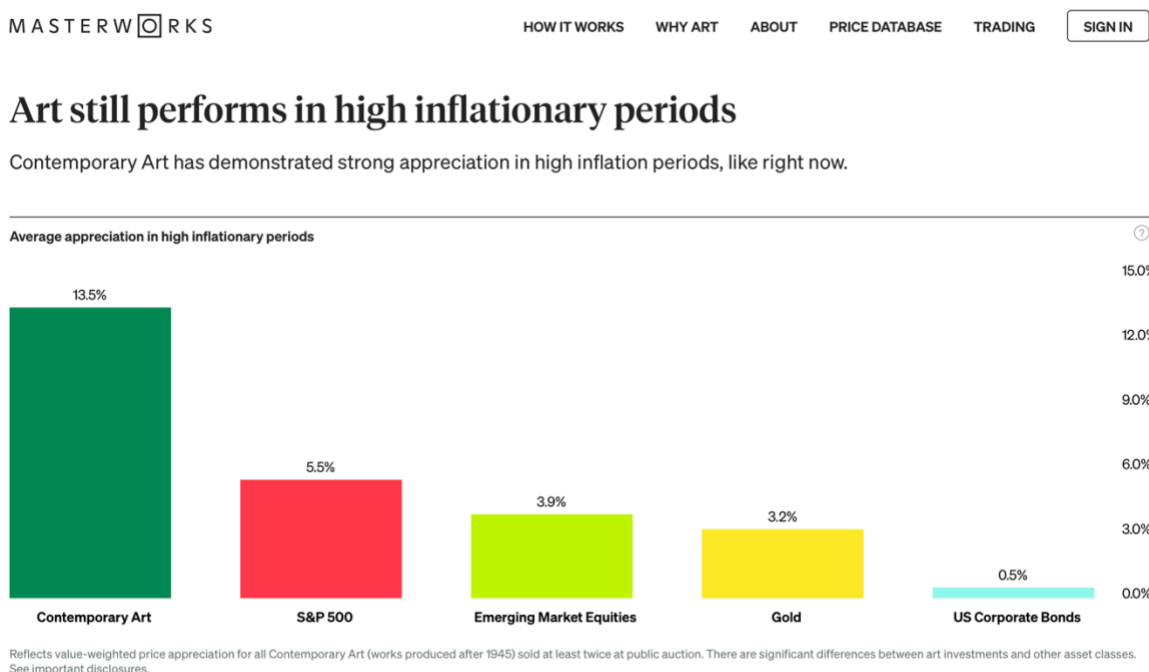
3 pav. Damieno Hirsto „For the love of God“, 2008

Meno prekių pirkimas be intereso mėgautis jų estetinė vertė, o su poreikiu užauginti daugiau mainomosios vertės bendrame finansų rinkos kontekste primena akcijų biržoje sutinkamą reiškinių skambiai įvardinamą „pumpavimu ir išmetimu“ (angl. pump and dump) – tai kenkėjiškos manipuliacijos rinkoje forma, kuomet iš pradžių tam tikros prekės kaina yra dirbtinai sukeliama, o vėliau sutartinai, masiškai išparduodama, pasinaudojant nepatyrusiais rinkos dalyviais. Šviesos greičiu nuvertėjančių pinigų srautai laikinai nukreipiami į meno rinką, kol ji įkaista tam, kad mažesnės pinigų sumos būtų išmainytos į didesnes pinigų sumas, pasinaudojant sunkiai suvokiama šiuolaikinio meno vartojamąja vertė. Šį kartą, kaip ir 2008-aisiais, finansų rinkos susidomėjime menu pastebimas meno kūrinio įsigijimo priežastingumas – pirkti dėl jo potencialo auginti mainomąją vertę ir generuoti finansinę gražą. Tačiau priešingai nei 2008-aisiais – burbulų sprogdymas nėra prognozuojamas, tai rodo tendenciją investavimui, kaip meno vartojimo charakteristikai tapti *status quo*. Todėl meno objektai prieš jų įsigijimą vertinami ir lyginami ne kokybine meno skirtimi ar estetiniu meno poveikiu, tai yra jų vartojamąja vertė, o būtent mainomąja meno vertė ir jos potencialu augti.

Jeigu meno **investuotojas – prekybininkas** (angl. trader) kūrinį įsigijo su viltimi jį parduoti brangiau ir šis pirkimo akstinas tampa rinkos segmento tendencija – nepatyręs rinkos dalyvis, kuriam parduoti nebepasiseka, apnuogina tiesą, kad menas, tai viso labo *auksinė Markso lėlytė*. Todėl, kūrinį kaip karštas bulvės mėtančius investuotojus meno galerijos stengiasi priverstinai „supančioti“, prašydamos pasirašyti kūrinio neperpardavimo sutartį, taip bent iš dalies stengiantis išlaikyti intriga, kad jų parduodamos meno prekės turi vartojamąją vertę. Tačiau pasaulinėje meno rinkoje dažnai pasitaikančias trijų ar net dešimties metų savininko įsipareigojimo sutartį pirkėjai ir pardavėjai nesudėtingai ignoruoja pilkojoje zonoje, nes meno prekių rinka yra nereguliuojama. Taip meno rinka tampa uždara mainomosios vertės auginimo struktūra, niekuo nesiskirianti nuo krypto valiutų ir vertybinių popierių biržų. Joje meno kūriniai parduodami ir eksponuojami be menkiausio sąmojo apie tai, kuo iš tiesų meno prekių vartotojai patys tarpusavyje mainosi, o šių mainų greičiui ir sandorių

kiekiui padidinti, kuriasi ir skaitmeninio investavimo į šiuolaikinį meną platformos, tokios kaip „Masterworks“, kurių tikslas – sudaryti investuotojams sąlygas pasinaudoti šiuolaikinio meno ypatybe išlaikyti mainomąją vertę aukštos infliacijos laikotarpiais (4 pav.), neperkant paties meno kūrinio, tačiau pasinaudojant galimybe „užsikonservuoti“ dalį savo turimo turto.

Tokia neoliberalizmo įtaka meno laukui, kuria meno produkcijos krizę (angl. crisis of production), kai meno prekės gaminamos iš anksto nusprendus, kad bus gaminamos kaip mainomosios vertės be poreikio kurti estetinę vertę, kaip vartojimo reikmenį, be poreikio paveikti žmogų. Sekant Markso mintį, kad prekė negali būti vertė nebūdama vartojimo reikmeniu (Marx 2009, p. 68), meno vartojimo reikmuo tampa jo galimybe būti išmainytam. Taigi, pamažu menas suvokiamas ne kaip estetinis objektas, turintis vartojamąją mėgavimosi vertę, bet kaip prekė, kurios vienintelė vartojamoji vertė ir yra jo mainomoji vertė, taigi, kaip finansinis instrumentas. Tai reiškia, kad meno vertinimas ir tuo pačiu kritika tampa tokia primityvi, kad užtenka lyginti kūrinių kainas.

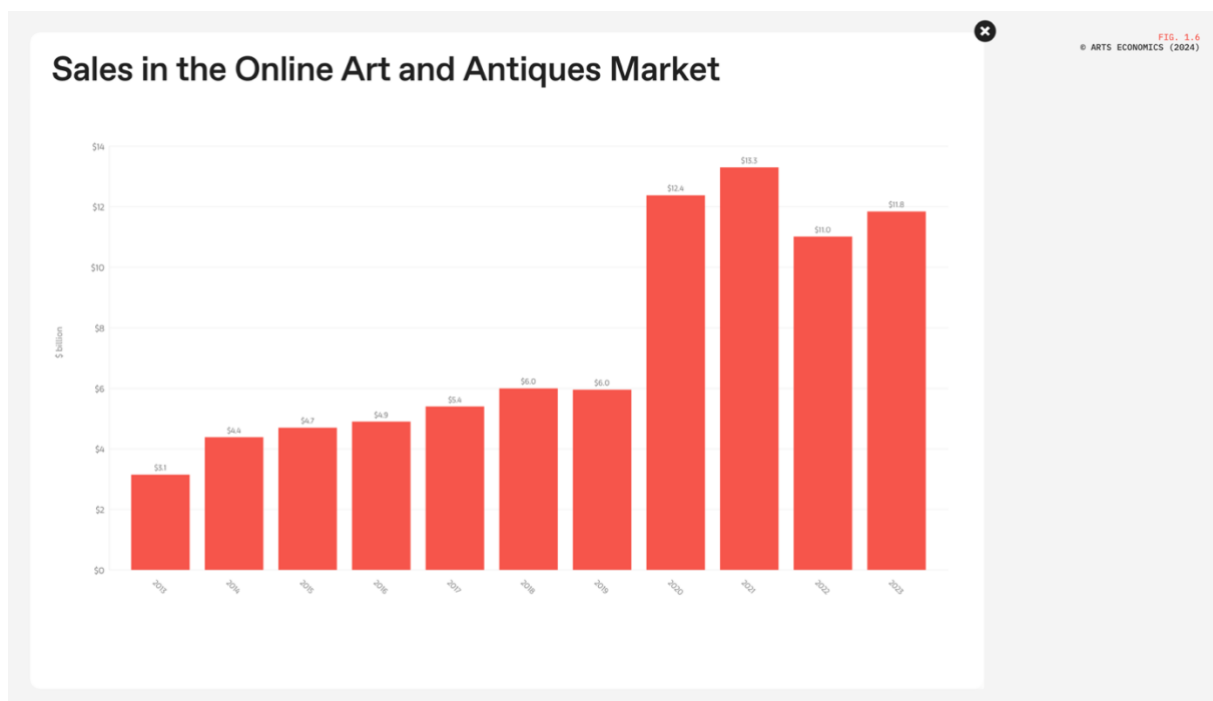

4 pav. Masterworks „Average appreciation in high infalionary periods“, 2024

3.2.2. Meno rinkos skaitmenizacija

Meno prekių mainų efektyvumui pasitarnauja sparti rinkos skaitmenizacija ir įvarūs technologiniai sprendimai. Sparti meno rinkos skaitmenizacija iš esmės keičia meno prekių mainų efektyvumą bei transformuoja ne tik vizualiųjų menų turinį, bet ir meno prekybos, vartojimo bei vertinimo būdus. Skaitmenizacija apima daugybę meno rinkos dalyvių veiklos sričių, nuo individualių menininkų iki stambiųjų meno institucijų. Didžioji dauguma meno institucijų, įskaitant pačius menininkus, naudojami interneto svetainėmis rinkodaros tikslams. Galerijų internetinės parduotuvės, jau kuris laikas yra tapusios šių meno rinkos institucijų *status quo*. Jos ne tik galimybė lokalioms galerijoms pradėti vykdyti pardavimus globaliose rinkose, tačiau internetinė prekyba yra esminė šiuolaikinės, net ir lokalios, prekybos charakteristika. Įprotis pirkti meno prekes internetu tapo kasdieniškas, „Art

Collectors Insights 2023“ tyrimo duomenimis net 80 procentų meno pirkėjų, 2023 metais įsigijo meno kūrinį internetu (Arun Kakar, 2023). Sparčiai skaitmenizuojasi ir vienas konservatyviausių meno rinkos segmentų – meno aukcionai. „UBI, The Art Basel & UBS Art Market“ 2022 metų meno rinkos apžvalgos duomenimis, 2022 metais Christie’s aukcione 75 procentai pirkimo pasiūlymų (angl. bid) buvo pateikti internetu. O viename reikšmingiausių meno aukcionų – Sotheby’s net 91 procentas (McAndrew, 2023). 2014 metais šis skaičius siekė 44 procentus, o 2012 metais viso labo 18 procentų (McAndrew, 2023). Sparti meno rinkos skaitmenizacija yra akivaizdi, o šie technologiniai procesai yra tiesiogiai susiję su meno lauko suprekinimu ir meno prekių mainų spartėjimu, kadangi meno pardavimai internetu stabiliai auga (4 pav.). Net nepaisant bendro rinkos nuosmukio 2023 metais, meno prekių pardavimai internetu toliau augo ir pasiekė 11,8 mlrd. JAV dolerių, tai yra 7% daugiau nei 2022 metais (McAndrew, 2024). Visuotinė meno rinkos skaitmenizacija pasiteisina, norint patogiau ir efektyviau pardavinėti meno prekes, o tam kuriasi ir nauji „proveržio technologijų“ segmentai, besiglaudžiantys tarp ArtTech (meno technologijų) ir FinTech (finansinių technologijų) rinkų.

5 pav. Sales in the Online Art and Antiques Market, 2024

4. Kripto valiutos ir skaitmeninės finansų rinkos

4.1.1. Skaitmeninės finansų rinkos

Vis greičiau nuvertėjantys pinigai nebeteikia pasitikėjimo ir tampa nestabiliu pamatu kapitalo auginimui. Autorius Paulas Maysonas savo knygoje „Postkapitalizmas – gidas į mūsų ateitį“ teigia, kad neegzistuoja jokie validūs įrodymai, jog piniginiai mainai išsivystė iš barterinių mainų (Mayson, 2019, p. 37). Jo teigimu, anksčiau gyvavusios visuomenės rinkos procesuose naudojosi pasitikėjimu (Mayson, 2019, p. 37). Tokia poetine slinkstimi jis jungia šiandieninės monetarinės sistemos susikūrimo pagrindą – pasitikėjimą valstybe, kuri pinigus ir spausdina. Jokia valiuta neegzistuoja nepriklausomai nuo politinio suvereniteto, ir tik valstybinės institucijos turi įgaliojimus užtikrinti bei autentifikuoti monetarinių vienetų kokybę bei vientisumą (Harvey, 2005, p. 2). Maysono teigimu, čia išryškėja *neoliberalizmo problemos* valstybės kontekste prigimtis, kuri tik atrodo kylanti iš nepasitenkinimo infliacija, atsirandančia dėl pernelyg intensyvaus ir dažno pinigų leidimo, kai šių nominali vertė nesutampa su realiais valstybės ekonomikos plėtros tempais (Mayson, 2019, p. 37). Prastai veikianti finansų sistema esmingai remiasi valstybės, kaip mainomosios vertės išleidėjos, autoritetu ir jos patikimumu. Taigi, *neoliberalizmo problemos* valstybės kontekste prigimtis yra nepasitikėjimas valstybės institucijomis (Mayson, 2019 p. 37).

Optimaliu atveju finansų infrastruktūroje egzistuoja viena tarpininkė – centrinio banko institucija, atsakinga už pinigų išleidimą ir jų autentiškumą. Tuo atveju, kai transakcijos įgyvendinamos naudojant skaitmenines mokėjimo priemones, gali būti įtraukti papildomi finansų rinkos tarpininkai (Catalini, Gans, 2016). Maysonas pastebi, kad šiuolaikinėje, globalioje ekonominėje erdvėje, finansų sistemų stabilumas ir jomis perduodama vertė tiesiogiai priklauso ne tik nuo valstybinių institucijų, bet ir nuo daugiasluoksnių įsiskolinimo struktūrų, privačių mokėjimo įstaigų, neoficialių bei oficialių valiutų ryšių (Mayson, 2019, p. 37). Įvairių tarpininkų skaičius finansų rinkoje per pastaruosius dešimtmečius ženkliai padidėjo dėl globalizacijos veikiamo rinkų plėtimosi tiek teritorine, tiek dalyvių skaičiaus prasme (Catalini, Gans, 2016). Finansų rinkų plėtra vyksta lygiagrečiai su intensyvia finansų sektoriaus skaitmenizacija. Harvey'aus teigimu, skaitmeninių finansų rinkų praktika yra bene sunkiausiai suderinama su neoliberalia tradicija (Harvey, 2004). Jis pastebi, kad neoliberalios valstybės nors ir palengvina įvairių finansų įstaigų įtakos sklaidą jų nereguliuodamos, tačiau jos taip pat imasi garantuoti šių finansų įstaigų bent dalinį stabilumą ir mokumą, tam kad išlaikytų pačių pinigų vientisumą ir patikimumą. Kadangi monetarinė politika yra valstybės politikos pagrindas – jį išlaikyti stengiamasi bet kokia kaina, tačiau tai paradoksaliai reiškia, kad neoliberali valstybė negali toleruoti privačių institucijų finansinių įsipareigojimų nevykdymo, net jei blogus sprendimus priėmė pačios finansų institucijos. Dėl kritiškai svarbaus valstybės vaidmens ekonomikoje bet kokiais būdais stengiamasi užtikrinti ekonominį stabilumą bei pasitikėjimą nacionaline valiuta. Tai iš esmės garantuoja finansinių institucijų amžiną sėkmę, nes esant būtinybei valstybė privalo įsikišti ir pakeisti „nekokybiškus“ ar „blogus“ pinigus tariamai „kokybiškais“ pinigais (Harvey, 2004, p. 73). Tai lemia, jog centriniai bankai privalo nuolat stebėti ir reguliuoti pinigų sistemą, kad išvengtų ekonominių sutrikimų ir užtikrintų finansų rinkų stabilumą, taip skaitmeninių finansų tarpininkavimo verslai tampa mažos atsakomybės sektoriumi, nepaisant to, kokio dydžio finansiniai srautai juose cirkuliuoja.

Valstybės valdžia istoriškai jau ne kartą buvo naudojama siekiant gelbėti finansų įmones arba išvengti finansinių nesėkmių, tokių kaip 1987–1988 m. JAV santaupų ir paskolų krizė, kuri JAV mokesčių

mokėtojams kainavo apie 150 milijardų JAV dolerių, arba rizikos draudimo fondo „Long Term Capital Management“ žlugimas 1997 m. kainavęs beveik keturis milijardus JAV dolerių (Harvey, 2004, p. 73). Taip pat vieno įsimintiniausių – 2008 metų finansų krizės atvejo, kurio taip pat nepavyko išvengti dėl finansų sektoriaus reguliavimo panaikinimo, kuris buvo pagrindinė šios finansų krizės priežastis, leidusi spekuliuoti išvestinėmis finansinėmis priemonėmis.

Skaitmeninės finansų rinkos yra itin sparčiai augantis finansų sektoriaus segmentas. Stiprus neoliberalizmo susidomėjimas informacinėmis technologijomis ir jų vystymu pagrįstas noru maksimizuoti rinkos transakcijų kiekį bei greitį, siekiant kuo daugiau žmonių veiksmų įtraukti į rinkos santykius, sudarant kuo daugiau galimybių mainomajai vertei didinti. Būtent šis noras reikalauja informacinių technologijų išsivystymo, duomenų kaupimo, saugojimo, persiuntimo, analizės ir logistinių grandinių užtikrinimo (Harvey, 2005). Noras „sufinansinti“ kuo daugiau gyvenimo sferų, o finansines transakcijas pagreitinti ir paversti kuo efektyvesnėmis, privertė greitai tobulinti technologijų, ypač skaitmeninių ir finansinių, pramonę. Taigi, pramonės sektorių įvairovė plečiasi, prekių, kartu ir pinigų, kiekis taip pat didėja. Šiuo metu jų net nebūtina spausdinti, nes finansų institucijos, pasitelkdamos internetą, suteikia skaitmeninius įsipareigojimus, kurie dažnai viršija fizinės realybės galimybes.

4.1.2. Decentralizuotų finansų sistema

Didelis nereguliuojamų finansinių institucijų skaičius tapo viena iš pagrindinių 2008 metų finansų krizės priežasčių. Būtent šios krizės metu buvo pristatytas pirmasis kripto valiutos – **Bitcoin** – reiškinys, anoniminio įkūrėjo, prisistačiusio pseudonimu Satoshi Nakamoto projektas – apibūdinamas kaip „elektroninė mokėjimo sistema, pagrįsta kriptografiniu įrodymu, o ne pasitikėjimu“ (Nakamoto, 2008). Anonimu jau beveik du dešimtmečius išlikęs Nakamoto šia sistema metė iššūkį tradiciniams finansų mechanizmams. Iš bito (angl. bit) ir monetos (angl. coin) sudurtas žodis apibūdina ir paties reiškinio principą. „Bitcoin“ technologija remiasi decentralizuota duomenų baze, vadinama bloku grandine, kurioje yra užfiksuoti visi atlikti sandoriai. Sandoris – tai mainomosios vertės pervedimas tarp „Bitcoin“ piniginių. Kiekvienas iš sandorių yra įtraukiamas į bloku grandinę, užtikrinant mainų skaidrumą, kadangi visos operacijos yra viešai regimos tinkle, neatskleidžiant jokių privačių duomenų. Šie sandoriai patvirtinami proceso, žinomo kaip „kasyba“ dėka. „Kasyba“ apima kompiuterių, kurie varžosi tarpusavyje, sprendžiant sudėtingus matematinius uždavinius, naudojimą. Taigi, kompiuteriai sprenddami uždavinius patvirtina sandorius ir taip kuria vertę dirbdami, šis bitcoin vertės įrodymo reiškinys taip ir vadinasi – vertės įrodymas darbu (angl. proof of work). Už kiekvieną išspręstą uždavinį ir „iškastą“ bitcoiną, kompiuterio savininkas atlyginamas tam tikra bitcoino dalimi. Šis atlygis yra technologiškai užkoduotas mažėti laikui bėgant, siekiant kontroliuoti infliaciją ir užkirsti kelią bet kuriam asmeniui ar asmenų grupei lengvai pridėti naujų bloku į grandinę ir turtėti neproporcingai greitai. Šis skaitmeninių mokėjimų tinklas leido atlikti sandorius ir keistis mainomąja verte globaliai ir tiesiogiai, be tarpininkų, užtikrinant didesnę saugumą ir mažesnes operacines išlaidas (Catalini, 2017, p. 2). Satoshi Nakamoto sukurtas Bitcoin, naudojantis bloku grandinės technologija, buvo pirmasis žingsnis link tikrosios lygiarangės (angl. peer-to-peer) elektroninių grynųjų pinigų versijos. Tai buvo pirmoji galimybė siųsti mainomąją vertę internetu, tiesiogiai nuo vienos šalies iki kitos, apeinant finansines institucijas (Nakamoto, 2008). Bloku grandinė, kuri saugo skaitmeninių ekonominių operacijų duomenis, veikia kaip decentralizuota duomenų struktūra, lygiarangės komunikacijos tinkluose, o ne viename centriniame serveryje. Duomenų struktūroje įrašai saugomi duomenų blokuose, kurie tarpusavyje sujungti į vientisą duomenų bloku grandinę. Kuomet prie esamos bloku grandinės prijungiamas naujas duomenų blokas, šiame bloke esantys duomenys,

daugiau niekada negali būti pakeisti. Esant poreikiui, metaduomenys gali būti naujinami (angl. update) kituose blokuose, tokiu būdu paliekant duomenų keitimo fakto įrašą. Bitcoin buvo pirmasis tokio masto nieko nekainuojančių ekonominių transakcijų patikrinimo pavyzdys. Tai taip pat buvo pirmasis pavyzdys, kaip skaitmeninė technologija gali būti vystoma be investicijų iš pasirinktų tinklo operatorių, o pasikliaujant individualiomis kiekvieno tinklo dalyvio investicijomis (Catalini ir Gans, 2016). Taigi, kripto valiuta tai konceptas leidžiantis keisti skaitmeniniais vertės vienetais kriptografinių metodų pagalba. Kriptografijos mokslo entuziastų bendruomenė pasivadinsi „Cypherpunks“ ir kolektyviai puoselėjusi kripto valiutų idėjos technologinį įgyvendinimą, šią technologinę sutartinės mainomosios vertės perdavimo sistemą įsivaizdavo kaip decentralizuotą mokėjimo sistemą, kurios negalėjo blokuoti ar į ją kištis vyriausybės, teisėsauga ar vienas valdantis subjektas (Volpicelli, 2021, p. 164).

Dar iki „Bitcoin“ blokų grandinės sukūrimo, įvairios kriptografinių projektų idėjos buvo pristatytos rinkai. Adamo Backo „Hashcash“ funkcija skirta mažinti šlamšto (angl. spam) kiekį elektroninių laiškų pašto dėžutėse, kuria buvo pasiremta teikiant anoniminės, decentralizuotos elektroninės grynujų pinigų sistemos „B-money“ pasiūlymą, kurį atstovavo grupė kriptografijos aktyvistų, pasisakančių už stiprios kriptografijos ir privatumą gerinančių technologijų naudojimą internete (Voshmgir, 2020). Nicko Szabo suprojektuotas decentralizuotos skaitmeninės valiutos mechanizmas – „BitGold“ (Voshmgir, 2020). Daugelis asmenų, prisidėjusių prie šių technologijų, kurios vėliau buvo panaudotos ir Bitcoin blokų grandinės kūrime, buvo uždaros bendruomenės dalis, kurių pagrindinė ambicija buvo užkirsti kelią duomenų nutekėjimui ir skaitmeniniam stebėjimui. Blokų grandinių (angl. blockchain) technologija, paremta kriptografijos – informacijos užšifravimo mokslu, visų pirma siekia užtikrinti transakcijų saugumą bei diskretiškumą, saugų bet kokios, svarbios informacijos perdavimą. Tai, kad šiandien kaip svarbiausia informacija yra suvokiama nuosavybės teisė yra ne technologijos, o laikotarpio charakteristika.

Taupumas, besireiškiantis noru nebemokėti už verifikavimo paslaugas tarpininkams, kyla iš nepasitikėjimo tradicinėmis finansų institucijomis ir jų disponuojamais duomenimis. Tradiciniai finansų rinkos dizaino sprendimai visada integruoja tarpininkus, kuriems būtina atskleisti tam tikrus savo duomenis, kas visada padidina asmeninės informacijos nutekėjimo galimybes ir kelia pavojų susijusių šalių privatumui, nes ateityje kredito kortelių ar socialinio draudimo duomenys gali būti pakartotinai naudojami už pradinio sandorio ribų (Catalini ir Gans, 2016). Todėl kripto ekonomikos dizainas kurtas taip, kad saugotų slaptą duomenų dalį, vadinamą privačiu raktu, kuri naudojama sandoriams pasirašyti, pateikiant matematinį įrodymą, kad jie atkeliavo iš piniginės savininko. Taip tradicinis bankinis modelis keičiamas saugesniu, kuriame „pasiekiamas privatumo lygis, apribodamas prieigą prie informacijos tik dalyvaujančioms šalims ir patikimai trečiajai šaliai. Būtinybė skelbti visus sandorius viešai užkerta kelią šiam metodui, tačiau privatumą vis tiek galima išlaikyti nutraukus informacijos srautą kitoje vietoje: išlaikant viešuosius raktus anoniminiais. Visuomenė gali matyti, kad kažkas siunčia sumą kitam asmeniui, bet neturėdama informacijos, kuri su kuo nors susieja sandorį.“ (Nakamoto, 2008, p. 6). Tačiau net ir siekianti užtikrinti teises į privatumą ir nuosavybę, technologija nėra teisinė. „Kodas yra teisė“ – tai vienas dažniausiai pasitaikančių posakių blokų grandinės technologijos kontekste. Ši frazė reiškia, kad blokų grandinės technologijoje programinis kodas apibrėžia ir reguliuoja sandorius, operacijas, turi teisinę ir reguliacinę galią. Kitais tariant, taisyklės, įrašytos į blokų grandinės protokolą, atlieka teisės aktų funkciją, nustatydamos dalyvių elgesį ir užtikrindamos sistemos integralumą bei skaidrumą. Determinuota tvarka ir iš pirmo žvilgsnio be išlygų visiems taikomas matematinis protokolai yra

pažadas į socialinės lygybės garantą. Todėl teigiama, kad vieniems žmonėms blokų grandinė atrodo kaip tobulo technologinio socializmo pavyzdys, o kitiems – technologinio fašizmo forma (Myers, 2017). Kadangi kiekvienas vartotojas blokų grandinėje tampa integralia ir lygia šios finansinės institucijos dalimi bei dalyvauja kiekvienos transakcijos validumo patvirtinime neatlygintinai. Tokia socioekonominė struktūra patvirtina filosofo Davido Harvey'aus pastebėjimą, kad neoliberalizacija, skirta klasinės valdžios restruktūrizacijai, dar nereiškia ekonominės galios padidėjimo tiems patiems žmonėms (Harvey, 2004). Pagrindinis privačių blokų grandinių siekis šiandien yra pasinaudoti tradicinėmis institucijomis ir jų kapitalu. Šioje naujoje galių struktūroje instituciniai tarpininkai gali pridėti „esminės vertės“, bet ji nebus susijusi su turto tarpininkavimo kontrole (Catalini, 2017, p. 4). Autorės įvardintą „esminę vertę“ įmanoma suvokti tik kaip mainomąją vertę. Tai reiškia, kad tradicinės finansų institucijos, kartu su jų turimais pinigais yra laukiamos naujose skaitmeninių finansų struktūrose, kaip lygūs tinklo dalyviai.

Pati blokų grandinių technologija ir jos veikimo principu kuriamos kripto valiutos ne visada siekia pakeisti centralizuotas, tradicines institucijas, kadangi šią technologiją aktyviai strengiamasi integruoti į centralizuotas, tradicines finansų sistemas, siekiant patenkinti augančius jau esamų vartotojų poreikius. **Centrinio Banko Skaitmeninė Valiuta** (Angl. Central Bank Digital Currency – CBDC) – skaitmeninių grynujų pinigų atitinkmuo, leidžiantis valstybės išduotų pinigų vartotojams naudotis elektroninių apmokėjimų paslaugomis be privačių tarpininkų, teikiančių šias paslaugas. CBDC dažnai įvardijama kaip centrinių bankų reakcija į didėjančią kriptovaliutų svarbą pasaulyje (Volpicelli, 2021, p. 164). Nors valstybinės centrinio banko skaitmeninės valiutos pritaikiusios blokų grandinių technologiją pirmiausia realybe virto autoritarinėse valstybėse ir tapo skaitmeniniu ekonominio sekimo įrankiu, tačiau optimalus, demokratiško centrinio banko skaitmeninės valiutos modelis galėtų patenkinti naudotojų poreikius. Centrinio banko skaitmeninė valiuta potencialiai padėtų lengviau reguliuoti infliaciją bei išvengti privačių bankų mokesčių už tarpininkavimą, o svarbiausia – kibernetinių atakų keliamų pavojų – duomenų nutekėjimo trečiosioms šalims ir pavojingoms valstybėms. Tarp tokių hipotetinių valiutų ir skaitmeninis euras. Lietuvos banko internetiniame puslapyje nurodytais duomenimis, (2024) Europos Centrinis Bankas ir euro zonos nacionaliniai centriniai bankai jau kuris laikas atlieka *skaitmeninio euro* bandymus, o 2021 m. liepos mėnesį oficialiai buvo pradėtas skaitmeninio euro projekto tiriamasis etapas. Tyrimo metu buvo siekiama nustatyti, koks skaitmeninio euro modelis būtų optimalus ir užtikrintų valiutos naudotojų poreikių patenkinimą. Taip pat analizuojama, kaip privatūs tarpininkai, esantys skaitmeninėse finansų rinkose, galėtų teikti klientų aptarnavimo paslaugas, grindžiamas skaitmeniniu euru. Lietuvos Banko pateiktais duomenimis (2024) teigiama, kad tyrimui pasibaigus 2024 metų spalio mėnesį, Europos Centrinio Banko valdančioji taryba planuoja priimti sprendimą dėl tolimesnės tyrimo eigos. Sekantis etapas, tikėtina, užtruktų tris metus ir apimtų integruotų paslaugų kūrimą, skaitmeninio euro testavimą bei jo veikimo išbandymą realioje ekonominėje aplinkoje. Skaitmeninio euro veikimo klausimas yra laikomas prioritetiniu, tačiau procesas nėra skubinamas, siekiant išvengti klaidų ir stengiantis nuosekliai įvertinti galimą įrankio poveikį ekonomikai. Šis valstybinių institucijų susidomėjimas ir nuoseklumas vystant blokų grandinių technologija grįstus įrankius yra svarbus prognozuojant ateitį. Suprasdami, kaip atrodys būsimas finansų rinkų dizainas, galėsime spręsti ir meno prekių ateities perspektyvas jose.

4.1.3. Meno prekių tokenizavimas

Esminis įvykis skaitmeninių finansų rinkoje įvyko 2015 metais Vitalikui Buterinui įkūrus Ethereum blokų grandinę. Joje atsiradusi komplementari išmaniųjų sutarčių (angl. smart contract) technologija

buvo turto tokenizacijos, naudojant blokų grandinių technologiją, reiškinio pradžia. Šios sutartys – savarankiškai vykdomi programiniai kodai, esantys blokų grandinėje, kurie automatizuotai įgyvendina iš anksto numatytus įsipareigojimus tarp šalių, išvengiant rinkose esančių tarpininkų. Technologija veikia matematinio „jeigu-tada“ (angl. if – then) principu, kai konkrečios, iš anksto suprogramuotos išvestys įvyksta išpildžius iš anksto numatytas sąlygas. Tokia sąlyginė logika siekia automatizuoti iki šiol mechaniškai atliekamus teisinius mainų procesus, tokius kaip fiksuotos kainos pardavimas. Taigi, išmanioji sutartis Ethereum blokų grandinėje gali būti programuota taip, kad „jeigu“ iš anksto sutarta suma pinigų bus pervesta į nurodytą sąskaitą, „tada“ automatiškai bus išduotas atitinkamas skaitmeninis turto žetonas, atliekantis skaitmeninio čekio funkciją, į pervedusio pinigus sąskaitą. Procesui įvykti nebereikia nei tarpininko, nei paties pardavėjo patvirtinimo. Tai pats elementariausias pavyzdys, kai sandoriui įvykti yra būtina tik viena sutarties sąlyga. Tačiau technologijų perspektyvos yra žymiai platesnės, kadangi rinkos procesams įvykti dažnai būtina atitikti daugelį įvairių sąlygų. Svarbu pabrėžti, kad patys nemainomi žetonai nėra nei teisė, nei vertė, tai yra mainomosios vertės arba nuosavybės teisių rinkinio išraiška, galinti atstovauti bet kokiam esamam skaitmeniniam ar fiziniam turtui arba prieigos prie kažkam kitam priklausančio turto teisėms (Voshmgir, 2020).

Tokenizavimo reiškinys nėra naujas, tai technologinis žingsnis, skirtas optimizuoti, pagreitinti ir „palengvinti“ rinkos procesus. Jis siekia padidinti transakcijų efektyvumą sutrumpinant logistines grandines, atsisakius tarpininkų. Nepaisant nemainomų žetonų technologijos naujumo, idėja egzistuoja jau seniai ir yra pripažinta įstatymų dar iki blokų grandinių tinklų atsiradimo. Jau seniai egzistuoja įvairios sutartinės mainomosios vertės arba teisės prieigos išraiškos, kaip kazino žetonai, traukinių ar lėktuvų bilietai, dovanų kortelės, įvairių lojalumo programų premijų taškai, teatro rūbinės žetonai ir panašiai (Voshmgir, 2020). Moderniose visuomenėse jau kurį laiką puikiai veikia sukurtos teisinės sąvokos, leidžiančios atpažinti „objektus“, atstovaujančius „kitų objektų“ (prekių) teises (ar teises į juos). Pavyzdžiui, teisinės ir finansinės priemonės, tokios kaip licencijos, aktai, sutartys, vertybiniai popieriai ir taip toliau, taip pat yra žetonai, tvirtinami kaip teisiniai sandoriai, kai tenkinamos sąlygos realiame pasaulyje (Dalai, 2022). Taigi, blokų grandinės technologijos pagrindu sukurtas išmaniųjų sutarčių modelis yra tik jau esamų procesų suskaitmeninimas. To priežastis – noras rinkos procesus padaryti dar efektyvesniais ir atsisakyti tradicinių institucijų tarpininkavimo. Tokio pobūdžio sutartys palankiai vertinamos dėl kelių priežasčių: jos lankstesnės, turi mažesnes sąnaudas ir kitus veiksnius, prisidedančius prie didesnio operatyvumo (Lyotard, 1982). Laikinos sutartys neoliberalioje ekonomikoje sutinkamos dažnai, o blokų grandinių technologija tik prisideda prie vidinio sistemos decentralizavimo, bet ne kuria precedentą ar iš esmės dekonstruoja centralizuotas galios pozicijas. Tačiau visų rinkų automatizacija, naudojant blokų grandinių technologijos sprendimus turi tam tikrų iššūkių.

Nemainomas meno žetonas yra tikras oksimoronas, kadangi pats yra nieko daugiau, kaip tik meno prekės mainomoji vertė. Nemainomi žetonai, nors ir veikia kaip laikinosios sutartys, norinčios pakeisti centralizuotas, nuolatines institucijas, tačiau teises vis tiek užtikrina centralizuota teisė, o ne decentralizuota technologija. Todėl susikuria dvigubos teisinės sistemos: jau egzistuojanti, centralizuota teisinė institucija ir decentralizuotas protokolas (tiksliau, privačių įmonių, tokių kaip: Foundation, MakersPlace, SuperRare, Mintable, OpenSea ir kitų, teikiančių blokų grandinių turto valdymo paslaugas, taisyklės) (Dalai 2022). Tačiau taikant nemainomų žetonų technologiją tokenizuojant fizinius meno kūrinius, ryšys tarp nemainomų žetonų ir teisių į fizinio pasaulio meno prekes, laikosi ant anksčiau išvardintų ir kitų įmonių, siūlančių blokų grandinių turto valdymo

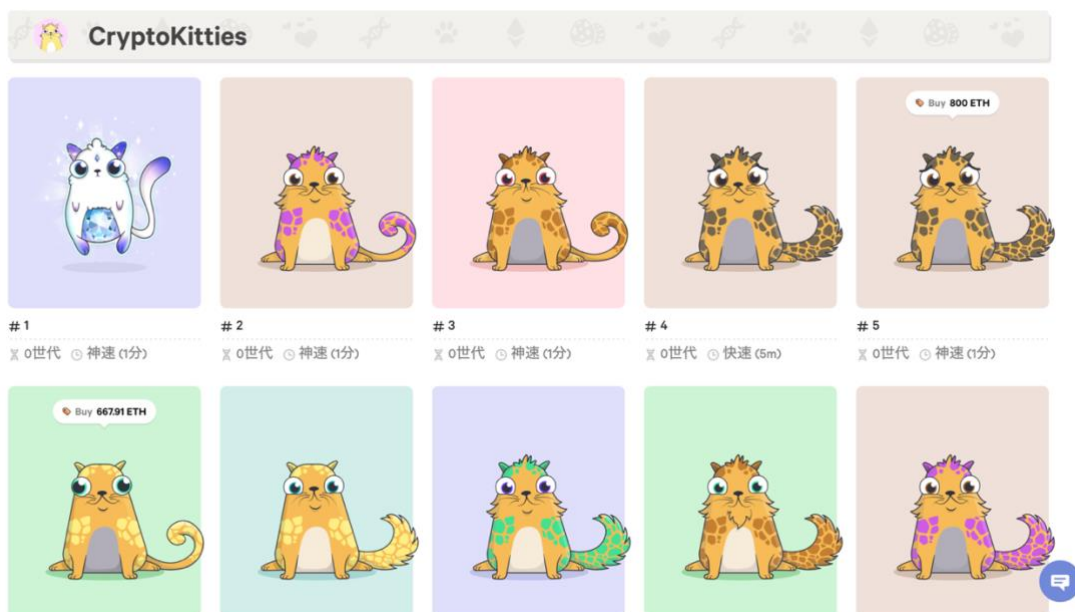
sistemas ir paslaugas, sąlygų (angl. Terms and Conditions) (Dalai 2022). Kadangi įstatymai neregamentuoja tų įmonių sąlygų, didžiausia teisinė problema slypi čia (Steinfeld, 2016). Ne dabartinių valdymo struktūrų, tai yra tradicinių institucijų teisiniai aspektai yra aktualiausi, analizuojant blokų grandinių technologijos taikymą, o būtent naujų galios struktūrų atsiradimas pačiame tinkle ir jų dinamika (Ludlow 2001). Į tai atsižvelgia ir naujasis, platesnės apimties, Lietuvos Respublikos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymas bei MiCA reglamentas, tačiau nei vienas iš jų aiškiai neregamentuoja daugelio su šių išmaniųjų sutarčių vartojimu susijusių, kompleksišku praktinių ir teisiniu klausimų (Laucius, 2023). Laucius teigia, kad: „išmanioji sutartis savo esme yra programinis kodas, (todėl) programavimo klaidos gali lemti išmaniosios sutarties šalių finansinius praradimus, nesusijusius su sandorio aplinkybėmis“ (2023). Fizinio turto tokenizacija, tai specifinis skaitmeninis suprekinimo būdas – nuoseklus neoliberalizmo žingsnis skaitmenybės laikotarpyje, norint sukurti alternatyvią finansinę realybę – rinką, kurioje vertėmis būtų mainomasi be pačių prekių. Fizinio meno prekių, kaip ir bet kurio kito fizinio objekto, tiesiogiai *tokenizuoti* ar kitaip įkelti į blokų grandinę neįmanoma.

Nepaisant to, prognozuojama, kad ateityje kriptografijos mokslo pagalba, plačiai pritaikius blokų grandinių technologiją jau egzistuojančiose skaitmeninių finansų rinkose padidės jų technologinis saugumas, o išmaniųjų sutarčių pagalba išstobulės įvairios technologinės galimybės naudoti turimo fizinio turto mainomąją vertę išvestinėse finansinėse priemonėse. Meno prekės, kaip turto klasė taip pat tampa šio ekonomikos proceso dalimi. Meno rinka yra viena iš uždarytų rinkų, kuriomis yra suinteresuoti investuotojai, lemiantys sparčią visų rinkų tokenizaciją. Kol kas nėra bendrai priimtų principų, užtikrinančių sklandžią sąveiką tarp skirtingų blokų grandinių protokolų, kaip skirtingų infrastruktūrinių sluoksnių, skirtų tokenizuoto turto vienetų keitimuisi, o tai leidžia lengviau manipuliuoti meno prekių mainomąja verte, cirkuliuojančia skaitmeninių finansų rinkose. Nors tokenizacija naudojant blokų grandinės protokolus technologiškai yra naujas meno suprekinimo procesas skaitmeninės kultūros laikotarpyje, tačiau savo grynu pavidalu naujas nėra.

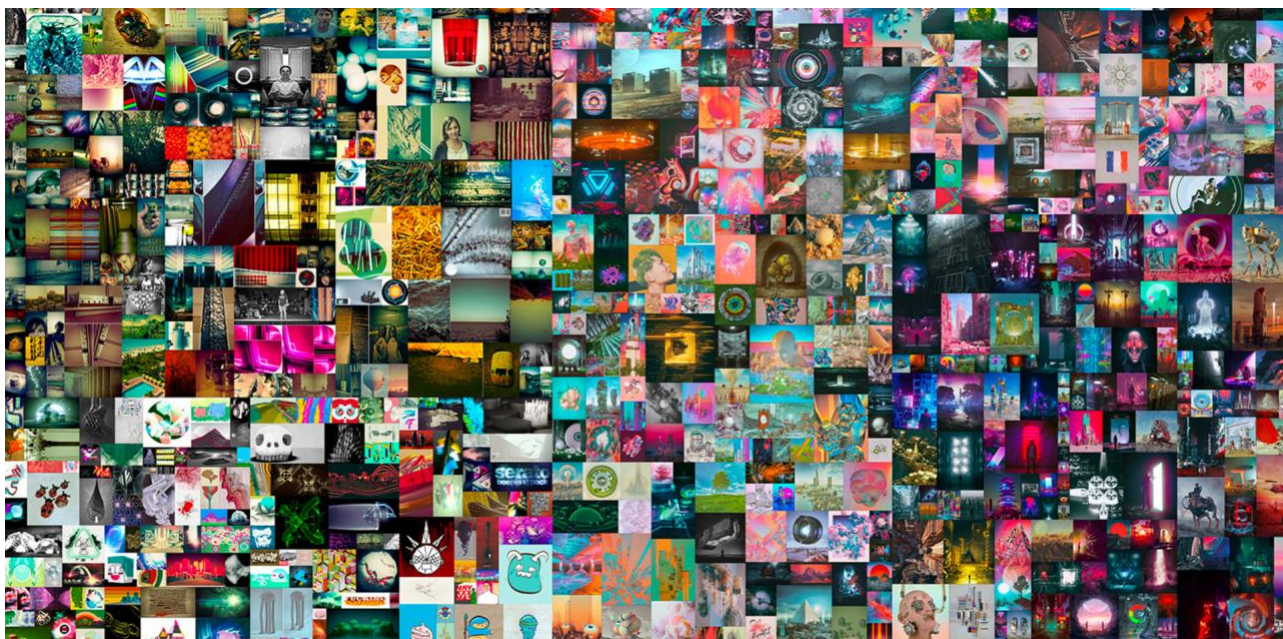
Tokenizacija, tai iš esmės skaitmeninio turinio suprekinimo būdas skaitmenybės laikotarpyje. Šiame darbe ir toliau minimą meno tokenizavimą reiktų suprasti kaip meno kūrinio primityvių archyvinį duomenų bei svarbios teisinės informacijos užrašymą ir saugojimą decentralizuotoje duomenų struktūroje (blokų grandinėje), o nemainomą žetoną – meno kūrinio vertės reprezentaciją. Įdomu pastebėti asociaciją tarp memainomų žetonų (Angl. Non Fungible Tokens) ir meno kūrinių verčių, kai nemainomi žetonai nereprezentuoja pačių meno kūrinių, o teises į juos ir jų mainomąją vertę. Norint suprasti blokų grandinei asistuojančią nemainomų žetonų arba kitaip išmaniųjų kontraktų technologiją, reikia į šią technoekonominę sistemą žvelgti kompleksiskai. Nemainomas žetonas yra duomenų vienetas, saugomas blokų grandinėje, kuris gali būti susietas su skaitmeniniu ar fiziniu turtu (licencija naudoti turtą). Nemainomi žetonai veikia taip pat, kaip kriptografiniai žetonai (pavyzdžiui, Bitcoin) tačiau, skirtingai nuo kriptovaliutų, šių žetonų vertė yra sąlyginė, todėl nėra tarpusavyje keičiama. Jei dešimtį eurų galite pakeisti kita dešimtaine (ar vieną bitkoiną kitu), unikalus meno kūrinio nepakeičiamumo niekas nenuginčys. Plačiausiai naudojami dviejų rūšių nepakeičiami žetonai (tokenizavimo standartai): ERC721, leidžiantys tokenizuoti unikalius vienetinius kūrinius (pavyzdžiui, tapybos darbus ar vieną turinio vienetą) ir ERC1155, tokenizuojantys kūrinių serijas (pavyzdžiui, grafiką arba turinio vienetų rinkinį). Fizinio meno kūrinio žetonas visų pirma saugo (nes būtent tokia yra pirminė kriptografijos paskirtis) daugiau ar mažiau detalią kūrinio informaciją, jo savininko ar savininkų, kūrėjo ar kūrėjų ir kitų teisių informaciją, įvairaus technologinio pobūdžio skaitmenines dokumentacijas (jei tai fizinio objekto reprezentacija).

Numatoma, jog visų tokenizuotų turto vienetų rinka 2030 m. sieks 16 trilijonų dolerių ir sudarys 10 procentų pasaulio Bendro Vidaus Produkto. (Sumit Kumar, Rajaram Suresh, Darius Liu, Bernhard Kronfellner and Aaditya Kaul, 2022). Būtent dėl galimybės skaidyti nuosavybės teises į mažesnes dalis, tiksliai pagal sumokamą pinigų išraišką, o vėliau tomis dalimis prekiauti decentralizuotose (tarpininkų nereikalaujančiose) krypto turto biržose, taip gerinant prieinamumą prie skaitmeninių finansų rinkų ir spartinant juose vykstančius procesus. „Ethereum“ blokų grandinė tapo pagrindiniu žaidėju šioje inovatyvioje skaitmeninių finansų nišoje, skatindama naujas galimybes ir skaitmeninės ekonomikos modelius. Taip tokenizuoti galima nekilnojamojo turto, vertybinių popierių, kreditų ir kitų turto klasių mainomąją vertę, tame tarpe ir meno, kuris 2022 metais sudarė 8 procentus viso tokenizuoto turto rinkos (McAndrew, 2023). Mainomoji prekės vertė nėra prekės savybė, tai akivaizdu, stebint kaip lengvai mainomoji prekės vertė, kuri turi tik kiekybinę skirtį yra dalinama į pageidaujama kiekį dalių, išmaniųjų sutarčių pagalba. Per tokenizavimą manifestuojasi neoliberalaus kapitalizmo poreikis spartinti rinkos procesus, greitinanti mainus ir suprekinti visus žmogiškus santykius.

Nemainomų žetonų trumpinys „NFT“, šiuolaikinio meno lauke visai per klaidą tapo atskira meno srove. Kadangi pirmieji tokenizuoti skaitmeniniai vaizdai buvo kurti ne menininkų, bet pačių krypto valiutų vartotojų – jų estetinės formos atliepė skaitmeninės krypto ekonomikos dalyvių skonio sprendinius. Pagrindai skaitmeninio meno bumui buvo patiesti 2017 metais, po projekto „CryptoKitties“ atsiradimo (6pav.). Šių kačių iliustracijoms krypto valiutų rinkos dalyviai išleido daugiau nei 32 milijonus JAV dolerių. Tačiau apie šią technologiją ir tuo pačiu kūrybines tinklo vartotojų išraiškas, krypto katinėlių ir kitų padarėlių atvaizdų pavidalu, tradicinė meno rinka sužinojo, kuomet vienas seniausių aukcionų ir viena reikšmingiausių tradicinių institucijų meno lauke – „Christies“ už 69,3 milijonus dolerių pardavė „Beeple“ pseudonimu prisistačiusio autoriaus nemainomą žetoną pavadinimu „Everydays: the first 5000 days“ (7 pav.). Nuosavybės teisių į skaitmeninį vaizdą pardavimas atsirado greta brangiausių parduotų meno kūrinių, mainomosios vertės dydžiu nepralenkęs tik tokių meno rinkos grandų kaip Jeffas Koonsas ir Davidas Hockney’us. Taigi, tradicinio meno lauke nemainomų žetonų technologija atsirado būtent sumušus visus racionalios kainos rekordus. Taip tradicinio meno lauko dalyviai pradėjo domėtis greta esančia kūrybinių išraiškų rinka, kurioje egzistavo visai kitas skonis, vertinimas ir kainodara. Būtent tai, kad šį reiškinį sunku nagrinėti fenomenologiškai ir suintrigavo menininkus bei meno vartotojus. Kadangi vizualinės išraiškos, kuriomis buvo mainomasi šiose rinkose, neprodukavo tokio kiekio konkretaus darbo už kurį meno rinkoje būtų atlyginama tokiais kiekiais. Tai reiškia, kad iki šiol net pačiam produktyviausiam menininkui, kurio muzika groja visame pasaulyje ar kūriniai kabo reikšmingiausiose meno institucijose, už kūrybą nebuvo atlyginta tiek, kiek blokų grandinės vartotojui už jo skaitmeninio primityvizmo apraišką katinėlio pavidalu. Skaitmeninių finansų rinkoje atsiradusios tinklo vartotojų vizualinės išraiškos siekė pritraukti daugiau pinigų sunkiai suvokiamai ir įkainojamai meno vartojamajai vertei apmokėti. Todėl taikyti konvencionalius meno kritikos įrankius šiems kūriniams, per klaidą atsiradusiems meno lauke, nėra tikslinga. Nemainomų meno žetonų atsiradimą verta analizuoti tik kaip meninės vertės suprekinimo ir sufinsansinimo reiškinį skaitmenizacijos ir skaitmeninės automatizacijos laikotarpiu.

6 pav. „CryptoKitties“, 2017

7 pav. Beeple „Everydays: the first 5000 days“, 2021

Meno rinkos sandoriai, įvykę įvairiose NFT platformose, kiekvienais metais nėra įtraukiami į apskaičiuojamą bendrą meno rinkos vertę (McAndrew, 2023). Pirmiausia todėl, kad beveik absoliuti dauguma jų įvyksta už galerijų ir aukcionų namų ribų, o visų antra – nes šis meno prekių segmentas išsiskiria iš visos rinkos, kadangi čia mainomasi išimtinai tik mainomąja meno prekių verte be tiesioginio meno vartojimo intereso. Pardavimų šiose platformose analizė rodo spartų rinkos augimą 2021 m. ir vėlesnį nuosmukį 2022 metais (McAndrew, 2023). Tai, kad šios rinkos yra atskirtos, nepaisant to, kad dažnai jose cirkuliuoja tos pačios prekės, leidžia lengviau analizuoti, kuria rinkos dalimi yra mainomasi be suinteresuotumo ją vartoti už pačios rinkos ribų. Tai yra – mėgautis menu, kurį įsigijai meno prekes išprekinus.

Meno kūrinių tokenizavimo, naudojant blokų grandinių technologiją, istorija iš tiesų dinamiška. „Grand view research“ duomenimis 2024 metais visų nemainomų žetonų rinkos dydis siekia 26,9 milijardus JAV dolerių (2024). Meno kūrinių žetonai sudaro apie dešimtadalį šios rinkos, kurioje iki 2021 metų vidutinė tokenizuotų meno prekių kaina nesiekė nei tūkstančio JAV dolerių. Tačiau vos tik pradėjus technologiją taikyti tradicinėms meno institucijoms, kaip muziejai ar aukcionai ir į nemainomų žetonų mainus įtraukus fizinių meno kūrinių žetonus – vidutinė meno prekių kaina blokų grandinėse šoko net iki penkių su puse tūkstančių JAV dolerių (McAndrew, 2023). Atsiradęs poreikis tokenizuoti kūrinius, turinčius didesnę mainomąją vertę, paskatino įmonių, teikiančių meno kūrinių tokenizavimo paslaugas, susikūrimą. Tokių kaip: Artory, La Collection, Verisart, ArteQ ir kitos. Šių įmonių ir jų potencialių klientų tikslas dažniausiai yra tokenizuoti meno kūrinius turinčius didelę meninę vertę ir sudaryti galimybes investuotojams įsigyti dalį to meno kūrinio mainomosios vertės. Mainomajai vertei padidėjus – nemainomą žetoną išmainyti į pinigus ar kitas prekes. Šioje vertės dalinimosi sistemoje meno prekės mainomoji vertė yra tapati meninei prekės vertei. Šią rinkos savybę patvirtina ir duomenys teigiantys, kad antrinė meno prekių nemainomų žetonų rinka sudaro 80% rinkos vertės, o antraeiliai meno prekių žetonų pardavimai sudarė 61% visų sandorių 2022 metais (McAndrew, 2023). Tai reiškia, kad perpardavimas yra dominuojanti veikla šiose skaitmeninių finansų platformose (McAndrew, 2023), o menininkui už sukurtą produkciją nėra atlyginama didžiausia suma, labiausiai iš meno prekės pasipelno perpardavėjai – investuotojai.

Tradicinės meno institucijos nemainomų žetonų technologija susidomi, norėdamos susirinkti papildomą institucijų finansavimą ar padidinti muziejaus turimų kūrinių ir vykdomų veiklų sklaidą. Pavyzdžiui, Belvederio muziejus tokenizavo ir išpardavė dalį Gustavo Klimto paveikslo „Bučiny“ **skaitmeninės reprodukcijos** teisių muziejaus lankytojams (2022). Skaitmeninę reprodukciją padalinę į dešimtis tūkstančių dalių ir išleidę tokį patį kiekį nemainomų žetonų, kurių kaina siekė 1850 eurų. Šis atvejis tiesiogiai nepapuola į fizinių meno prekių nuosavybės teisių tokenizavimo lauką, tačiau pademonstruoja, dėl kokios priežasties yra tokenizuojami G. Klimto, A. Renuaro, Rembranto ar kitų vadinamų „saugių investicijų“ kūriniai (angl. Blue-chip). Didelę mainomąją vertę, cirkuliuojančią skaitmeninių finansų rinkose, legitimuoja aukšta kūrinių meninė vertė. Būtent meninė vertė iš pradžių yra prekių kainos prielaida, pasireiškianti anksčiau nei pati meno prekė pradeda cirkuliuoti rinkoje (Marx, 2009, p. 206). Tai reiškia, kad mainomoji vertė tampa meninės vertės pinigine išraiška, nors rinkoje meno kūrinio estetinė vertė nėra vertinama ar suprantama kaip vertinga, o meno kūrinio estetinė forma nėra svarbi. Nepaisant to, meno prekės tampa ne tik integralia kiekybine kapitalo dalimi, bet ir kapitalo estetinės formos formavimo poreikio dalimi. Taip meno prekių nemainomi žetonai leidžia įsigyti „geros“ mainomosios vertės paprasčiau. „Gera“ mainomoji vertė yra ta vertė, kuri turi meninę vertę, ta, kuri tariamai turi kokybinę skirtį ir yra „patvirtinta“ instituciškai – meno galerijų ar muziejų. Nepaisant to, kad „suspaudus“ meno kūrinio savybingumą iki skaitmeninio žetono dydžio, į mažiau nei 100MB, lieka tik nuosavybės įrašas – turto kontraktas, o ne paties kūrinio estetinės skirtys. Blokų grandinėje saugomas tik pažadas į kažkur gulinti turtą, o viešai yra regima vienintelė ir esminė meno prekės informacija – priklausančios nuosavybės kaina bei tos nuosavybės savininko piniginės adresas. Taigi, kam ir kiek meno prekės mainomosios vertės šiuo metu priklauso. Meno kūrinys čia atlieka Markso įvardintos **auksinės lėlytės** funkciją, skirtą savyje „sulaikyti“ mainomąją vertę kitame estetiniame kūne.

4.2. Meninės vertės augimas ir pridėtinė vertė

Turtingi asmenys dažniausiai turtą kaupia ne pinigais, o prekėmis (Campbell, 2009) Markso įvardintomis „pakaitiniais prekės pavidalais“ ar „auksinėmis lėlytėmis“ (Marx, 2009 p. 173),

kuriomis ir mainomasi skaitmeninių finansų rinkose. Šios rinkos taip pat yra prekių mainai savo grynu pavidalu esantys ekvivalentų mainais, o tai reiškia, kad juose mainantis neturėtų būti įmanoma praturtėti iš padidėjusios vertės (Marx, 2009, p. 207). Natūraliai kyla klausimas, kodėl skaitmeninėse finansų rinkose mainomoji meno prekių vertė auga pritraukdama vis naujų rinkos dalyvių. Akivaizdu, kad pokytis, kurį meno prekės vertė patiria cirkuliudama šiose finansų rinkose įvyksta tik pinigineje jos formoje (Marx, 2009, p. 207), nes pati meno prekė nepakeičia net savo fizinės buvimo vietos. Apskritai vertės pokytis negali įvykti pačiuose piniguose, nes jų vertė nekinta (Marx, 2009, p. 217). Prekių cirkuliacijos rūšis, kurios dėka ir veikia skaitmeninės finansų rinkos, tai – *pinigų kaip kapitalo cirkuliacija*. Pinigai yra paskutinis šios prekių cirkuliacijos produktas, o ši cirkuliacija – kapitalo pagrindas. (Marx, 2009, p. 193) *Pinigai – Prekė – Pinigai* cirkuliacija, atvirkščiai nei tradiciniai prekių mainai prasideda pirkimu ir baigiasi pardavimu (Marx, 2009, p. 195). Jau prieš tai tekste buvo aptarta, kad mainomosios vertės kokybiškai suvokti neįmanoma, mainant pinigus į pinigus yra svarbu tik viena – jų kiekis. Šios cirkuliacijos tikslas parduoti mažiau pinigų už daugiau pinigų ir taip sukurti pridėjamąją vertę (angl. surplus value). O nerašytą cirkuliacijos taisyklę Marksas šmaikščiai įvardina Galiano citata – „**Kur yra lygybė ten nėra naudos**“ (Marx, 2009, p. 207).

Meno prekių cirkuliacija jokios vertės nesukuria (Marx, 2009, p. 213), tačiau mainomoji vertė cirkuliacijos metu didėja dėl to, kad meno prekių mainomoji vertė rinkoje nesimanifestuoja tiesiogiai. Ji slepiasi po meninės vertės šydu, tariamu meninės vertės fundamentalumu ir šios vertės kokybinėmis vertybėmis ir skirtybėmis, esančiomis už cirkuliacijos ribų. Meninė vertė yra tas amžinasis variklis, leidžiantis skaitmeninių finansų rinkoms veikti. *Perpetuum mobile*, kurį suka neva determinuotas ir neišvengiamas meninės vertės augimas, o šis determinizmas yra pateisinamas įvairiausių meno vertės mitų, abstrakcijų, nerašytų ir niekam nežinomų taisyklių bei asmenų, kurių neteko sutikti. Pavyzdžiui, bet kokios meno prekės kaina pakyla po menininko mirties, nutrūkus meno prekių produkcijos cirkuliacijai, staigiai pradėjus formuotis pasiūlos stygiui. Net jei meninės vertės pokytis nėra drastiškas, jis yra logiškas ir įvyksta po kiekvieno menininko, kaip gamybininko pasitraukimo iš rinkos. Ši prielaida tik viena iš daugelio padedančių meninės vertės reiškiniui būti amžina mainomosios vertės prielaida ir priežastimi, kodėl meno prekės yra toliau perkamos, o menine verte toliau manipuluojama. Tačiau nomainomo žetono meninė vertė esanti už cirkuliacijos ribų yra tiesiog jo prekinė forma, skirta nutolinti pirkėją nuo pačios meno prekės, jos naudojimo, o svarbiausia – pačio gamybinio proceso. Retas finansų rinkos pirkėjas suvokia, kad ne mainomoji meno prekės vertė auga meninei vertei augant, o meninės vertės iliuzija didėja be paliovos meno prekes perkant. Todėl skaitmeninių finansų rinkose galioja pagrindinė ir vienintelė vertės taisyklė, atliepianti Markso šmaikštumui – „Kuo didesnė – tuo geresnė“ (angl. The bigger the better). Dėl to tampa svarbu ne tik tokenizuoti jau didelę sutartinę meninę vertę turinčius meno kūrinius, bet ir pirkti juos už dideles kainas – tiesiogiai išreiškiančias meno prekių menines vertes.

Meno prekių vartojamąją ir mainomąją vertes finansų rinkose yra komplikauta suvokti dėl rinkos fenomeno – mainytis meno kūrinius neturinčiais estetinės vertės. Skaitmeninių finansų rinkoje cirkuliuojančios meno prekės neturi estetinės vartojamosios vertės visų pirma todėl, kad prekės nėra vartojamos kaip menas – investicinio meno vartojamoji vertė rinkoje yra jo mainomoji vertė. Kadangi tos pačios meno prekės rinkoje cirkuliuoja neišprekintos, nes yra vartojamos kaip aktyvus įrankis užauginti pridėtinę vertę, menas yra pradedamas gaminti kaip meno prekė, be paties meno kūrėjo intencijos sukurti estetinę vertę. Vertės didinimo proceso (angl. self-valorization of value) poreikis pradeda reikštis jau gamybinio proceso pradžioje, todėl kapitalisto siekis neapsiriboja vien gaminti vartojimo vertę turinčią prekę, kuri būtų pritaikoma pardavimui. Taip pat jo tikslas yra sukurti

produktą, kurio gamybai reikalingų medžiagų ir resursų vertė būtų mažesnė už galutinio produkto rinkos vertę. Tai reiškia, kad siekiama, jog galutinė prekės vertė viršytų sumą, kurią sudaro išleisti pinigai gamybos priemonėms ir darbo jėgai įsigyti (Marx, 2009 p. 240). Meno prekių gamybos atveju ne kapitalistas, o pats kapitalizmas išreiškia spaudimą meno darbuotojui. Taigi, kuriant vertę efektyvus išteklių panaudojimas, kur meno kūrėjas stengiasi maksimizuoti pelną, sumažinant gamybos sąnaudas ir tuo pačiu padidinant galutinės prekės vertę rinkoje tampa esminis, o meno kūriniai gaminami kaip meno prekės su intencija būti išmainytos rinkoje už didesnę vertę, jų mainomoji vertė, kaip minėjo Marksas yra prielaida, o ne mainų rezultatas (Marx, 2009, p. 206).

Trumpiausiai mainomosios vertės augimą šioje rinkoje paaiškina Markso citata: „Kad prekybinio kapitalo augimą būtų galima paaiškinti kitaip nei paprastu prekių gamintojų apgaudinėjimu, reikalinga daugybė eilė tarpinių grandžių“ (Marx, 2009, p. 214). Nepaisant blokų grandinių technologijos deklaravimo, kad taikant šią technologiją tarpininkų kiekis rinkose mažėja, realybėje visa ši skaitmeninių finansų rinka yra sudaryta iš tarpininkų, kurių dėka ženkliai padidėjo menu parentų paskolų augimas. Maastrichto universiteto tyrėjai dar 2009 metais analizavo meno, kaip užstato panaudojamumą išvestinėse finansinėse priemonėse bankininkystėje (Campbell, 2009). Tuo metu analizė, kaip galima kainų svyravimų riziką perkelti iš bankų trečiosioms šalims, norinčioms tą riziką prisiimti – apsiribojo teorija, tačiau šiandien tokie ir panašūs išvestiniai finansiniai mechanizmai ir visa meno derivatyvų rinka, ar dar išpūdingesnės – valstybinių meno fondų obligacijų idėjos, tampa integraliais mainomosios vertės auginimo mechanizmais ekonomikoje. Šiuose mechanizmuose puikiai veikia ir naujos tarpininkavimo paslaugas teikiančios technologijų įmonės, siekiančios „sumažinti tarpininkų skaičių“, ir profesionalūs instituciniai tarpininkai, panašias paslaugas teikiantys nuo pat bankinių sistemų susikūrimo pradžios, ir net tradicinės meno institucijos, iki šiol neteikusios jokių finansinių paslaugų. Viena jų – pagrindinis meno aukcionas „Sotheby’s“, pradėjęs teikti paskolas ir kitas finansines paslaugas meno investuotojams (2024). Suaktyvėjęs meno vertės sufinansinimas neoliberalioje ekonomikoje yra aiškiai pastebimas.

Šio tyrimo teorinė analizė įrodė, kad skaitmeninių finansų rinkose nėra svarbu mėgautis meno estetinė vertė, meno prekės naudingumas yra suvokiamas per jos, kaip finansinio įrankio gebėjimą auginti pridėtinę vertę. Anot Simmelio, mes savo turto vertę iš tiesų suprantame tik po paties turto praradimo. Jo teigimu, geidžiamos prekės atsisakymas dažnai suteikia jai vertę, neproporcingą bet kokiam galimam vartojimo malonumui, kurį galėtų suteikti tos prekės vartojamoji vertė, pabrėždamas, kad vertė kyla ne iš laike trunkančio ir nenutrūkstamo mėgavimosi vartojama nauda ar šios vertės modifikacijomis (Simmel, 2004, p. 63-64), šiuo atveju meno vertė skaitmeninėse finansų rinkose yra net ne amžinai cirkuliacijoje auganti mainomoji vertė teikianti nenutrūkstantį malonumą aistringiems vertės vaikytojams. Simmelio teigimu, daiktus nėra sunku įsigyti, nes jie yra vertingi, tačiau vertingais įvardiname tuos daiktus, kurie geba atsispirti mūsų norui juos turėti (Simmel, 2004, p. 63-64). Kadangi būtent atstume tarp subjekto ir meno prekės, kuri priešinasi subjektui ir reiškiasi vertė – vertingiausiomis visada bus ne tiesiog brangiausios meno prekės, turinčios daugiausiai meninės vertės, bet tos, kurios *parduodamos dar nenupirktos*. Meno prekė, cirkuliuodama rinkoje, vertę įgauna tik tą akimirką pakibusi tarp rinkos vartotojų skaitmeninių piniginių, atstume, kuris yra užprogramuotas trumpėti.

4.3. Reflektuojantys šiuolaikinio meno atvejai

Konservatyvus Lietuvos meno laukas tokio pobūdžio suprekinimui yra atsparus dar ir todėl, kad meno kūriniai globalios meno rinkos kontekste neturi didelės **meninės-mainomosios vertės**, taigi jos

neverta tokenizuoti. Tačiau meno lauke kriptovaliutos yra pasitinkamos vangiai net ir meninėse refleksijose. Lokaliame meno lauke pasirodžiusi žymiausia kriptopropriacija buvo 2018 metais menininko **Roberto Narkaus** pristatytas kūrinys „Revenge coin“. Tai fizinė, paausiuota, 30 mm skersmens, 14 gramų sverianti moneta, kurios reverse vaizduojamas sūkurys. Kaip teigiama kūrinio aprašyme: „amžinas judesys, kuris su kiekvienu apsisukimu padidina vertę ir ryžtą veikti“ (angl. „*Depicts a vortex, an eternal movement which, with every spin, increases value and the determination to act*“). Kūrinys nebuvo tokenizuotas, nes fizinės valiutos ambicijos iš pradžių rodėsi didesnės, nei tiesioginis dalyvavimas kripto ar meno rinkose. Šis ir kiti „Prospect Revenge“ (liet. *Keršto tiesioji*) projekto kūriniai cirkuliavo lyg asmeninė menininko valiuta meno ir verslo rinkose, kuriose privalu veikti išvien (Gražytė, 2021). Vėliau „Lewben Art Foundation“ meno fondo organizuotoje parodoje „How Soon is Tomorrow. Collecting NFTs“ ArtVilnius meno mugės metu Narkus pristatė ir savo pirmąjį tokenizuotą skaitmeninį meno kūrinį. Parodoje buvo eksponuojami ir kitų menininkų skaitmeniniai meno kūriniai, netiksliai meno lauke įvardinami „NFT menu“, lyg patys iš savęs būtų atskira meno rūšis. Šiame darbe ne kartą buvo minima, kad nemainomų žetonų technologija ar jos taikymas meno lauke savaime nėra nei menas, nei vertė. Nepaisant to, šis renginys buvo esminis įvykis pozityviai nemainomų žetonų technologijos reprezentacijai Lietuvos meno lauke.

8 pav. Robertas Narkus „Revenge Coin Eye“, 2021

Rinkoje taip pat pasirodė autoriaus **Andriaus Zakarausko**, kurio kūrybai ypač būdinga autorefleksija, pirmasis nemainomas žetonas, pavadinimu „Tape the Motion. Disco“. Tapytojas sąmoningai išnaudojęs nemainomų žetonų technologiją kaip pakaitinį prekės pavidalą, kurio mainomąją vertę rinkoje patvirtina meninė vertė. Skaitmeninis žetonas kaip menininko sukurtas skaitmeninio kūrinio mainomoji vertė, buvo parduotas labdaros aukcione, prieš tai minėtos šiuolaikinio meno mugės „ArtVilnius“ metu ir buvo racionalus mainomosios vertės „surinkimo“ įrankis, skirtas moralinių idealų tikslui pasiekti.

Ne visas šiuolaikinis menas tokenizuojamas, dalis jo ėmė reflektuoti patį tokenizavimo fenomeną ir kartu vis labiau dominuojančią neoliberalios ekonomikos logiką kultūros lauke. Pavyzdžiui, 2024 metų vasario mėnesį švedų conceptualaus meno kūrėjas **Jonas Lundas** fizinio-skaitmeninio (**angl. phygital**) meno galerijoje pavadinimu „Annka Kultys“, įsikūrusioje Londone, pristatė savo projektą „Jonas Lund Tokens Futures“. Galerijoje pristatomi išimtinai tik tie darbai, kurie veikia ir fizine, ir skaitmenine savo forma, o šį projektą sudarė tuščios menininko drobės, žadančiomis paveikslus „į ateitį“ ir nebūties paveikslams sugeneruoti nemainomi žetonai. Tokios fizinio ateities darbo ir skaitmeninių finansų ekspozicijos esmė buvo tiesiogiai ir be užuolankų leisti nusipirkti menininko laiko „į priekį“, sudarant skaitmeninių finansų rinkoje dažnai pasitaikančias **prekių ateities sutartis** (angl. commodities future contract). Priežastis, dėl kurios menininkui kilo mintis taip tiesiogiai suprekinti savo kūrybinę praktiką „skolinantis laiko iš ateities“, buvo jo naujagimis, kuriam menininkas dėl intensyvaus kūrybinio darbo ir finansinių įsipareigojimų įvardino nebegalintis skirti tiek laiko, kiek norėtų. Tai vienas iš daugelio pavyzdžių, kaip neoliberalios ekonomikos laisvumas, meno darbuotojo lankstumas, įvairūs trumpalaikiai ekonominio išgyvenimo sprendimai ir kitos neoliberalios ekonomikos tendencijos atsispindi šiuolaikinio meno kūrinuose ir menininkų praktikose. Taip sudaroma terpė meno darbuotojų ekonominio išgyvenimo mechanizmams įgauti patrauklias estetines formas ir būti pateisinamiems ar net fetišizuojamiems meno lauke, bei normalizuojamiems už meno lauko ribų, toliau generuojant trumpalaikius sprendimus, galimai be išliekamosios vertės.

Išvados

Bendrosios išvados. Meno prekės cirkuliuojančios skaitmeninių finansų rinkose yra tik nedidelis meno lauko segmentas, aktualus tik mažai auditorijai meno lauko dalyvių, kurie iš esmės neatspindi to, kas vyksta meno lauke plačiaja prasme: meno kūriniių gėrėjimosi galerijose procesų, kūriniių dovanojimo, kaip sentimentalios vertės dalinimosi reiškinių, taip pat efemeriško kultūros gėrybių vartojimo, kaip ėjimas į teatrą, kiną ar koncertą. Tai yra – tikrųjų meno prekių vartojamosios vertės mainų. Šis tyrimas praplėtė meno vertės sampratą šiuolaikinių finansų technologijų kontekste, atskleidžiant kompleksiskus meno tokenizacijos, kaip naujos meno suprekinimo ir sufinansavimo formos procesus. Taikant Markso objektyvios vertės teoriją ir Kanto kritinę estetikos teoriją buvo pradėta išsami meno prekių verčių formavimosi skaitmeninėse finansų rinkose analizė. Tačiau dinamiški ir daugialypiai finansinių rinkų procesai reikalauja tolesnio empirinio tyrimo. Kritinė teorija leido giliau suprasti meno komercializacijos ir tokenizacijos procesus bei jų poveikį meno rinkoms ir kultūrai plačiaja prasme. Paaiškėjo, kad neoliberalios kultūros politikos ir skaitmeninių finansų rinkų sąveika reikalauja nuolatinės kritinės analizės ir aiškaus reglamentavimo, siekiant užtikrinti atsakingą meno prekių rinkų veikimą. Šis darbas prisideda prie platesnių diskusijų apie neoliberalizmo įtaką kultūros politikos ir meno sritims, skatindamas gilesnį supratimą apie šiuolaikinių meno rinkų dinamiką ir vertės formavimąsi.

1. meno vertė skaitmeninėse finansų rinkose transformavosi

Tyrimas atskleidė, kad meno vertė skaitmeninėse finansų rinkose iš esmės yra transformuojama neoliberalios ekonomikos ir naujausių skaitmeninių technologijų. Neoliberalaus kapitalizmo logika pakeitė meno kūriniių suvokimą, paversdami juos investiciniais objektais, kurių vertė dažnai nustatoma pagal mainomumo kriterijus, o ne individualų skonio sprendinį – estetinę vertę, kuri suvokiama kaip antraeilė. Meno kūriniai yra vertinami ne dėl jų estetinio turinio ar meninės išraiškos, bet dėl jų potencialo generuoti pelną. Todėl tyrimas pasiūlė naują meno vertės teoriją, atliepiančią meno prekių cirkuliaciją skaitmeninėse finansų rinkose. Teorija apima meno kūriniių meninę-mainomąją vertę, kuri pasireiškia rinkose per jų prekybą ir tokenizaciją, kaip technologiškai naują suprekinimo būdą, o šios vertės teoriniai pagrindai remiasi Markso objektyvios vertės teorija. Taip pat vartojamąją vertę, kuri apibrėžiama estetinio ir simbolinio meno kūriniių suvokimo bei subjektyvaus skonio sprendinio, kurios teorinis pagrindas Kanto kritinė estetikos teorija. Tokia verčių skirtis leidžia geriau suprasti meno prekių cirkuliacijos dinamiką ir meno prekių verčių formavimosi mechanizmus.

2. meno prekės pradėjo cirkuliuoti skaitmeninėse finansų rinkose

Mainomosios vertės kaip vertybės dominavimas šiame meno rinkos segmente pradėjo formuotis meno produkcijos krizę. Reiškinį, kuomet menas gaminamas kaip meno prekė, su pirminiu siekiu jį išmainyti rinkoje. Toks menas, kurio vartojamoji vertė ir yra jo mainomoji vertė negali būti išprekintas, nes estetinės-vartojamosios vertės neturi. Šios meno prekės nomainomų žetonų forma aktyviai cirkuliuoja skaitmeninėse finansų rinkose, laikinai įgaudamos vertę *pirkimo – pardavimo* akimirkoje, todėl yra priverstos būti aktyviai ir be perstojo mainomos.

3. skaitmeninių finansų technologijos daro įtaką kultūros laukui

Blokų grandinės ir nomainomi žetonai (NFT) – meno prekių mainomoji vertė atsiskyrusi nuo pačių prekių, sukūrė naujas suprekinimo galimybes, sukūrė naujas rinkas ir prekybos platformas ir sudarė

menininkams naujas sąlygas parduoti kūrinis bei keisti meno prekių gamybos logiką iš esmės. Tuo pačiu metu šios finansinės technologijos kelia naujus autentiškumo, nuosavybės teisių ir meno kūrinių ilgalaikės vertės klausimus.

4. vyksta aktyvūs neoliberalios kultūros politikos pokyčiai

Tyrimas parodė, kaip neoliberalios kultūros politika skatina meno rinkos komercializaciją ir skaitmenizaciją. Menas nebėra vertinamas tik pagal jo estetinę ar simbolinę vertę, bet vis labiau kaip meno prekė, kurios vertė priklauso nuo rinkos dėsnių ir mainomumo. Tokia vertės transformacija atspindi platesnį neoliberalios politikos įsigalėjimą kultūros srityje.

5. keičiasi meno prekių rinkos dinamika

Skaitmeninių finansų rinkos, ypač tos, kurios remiasi blokų grandinės ir NFT technologijos principais, sukūrė naujas meno kūrinių prekybos formas, kuriose meno kūriniai tampa investiciniais objektais. Ši dinamika kelia naujus iššūkius meno rinkoms, įskaitant rinkos spekuliaciją, kainų svyravimus ir meno kūrinių vertės stabilumą. Tyrimas pabrėžė, kad meno vertės suvokimas šiose rinkose yra labai priklausomas nuo rinkos sąlygų ir technologinių naujovių, o meninės vertės idėja yra išnaudojama mainomosios meno prekių vertės objektyvizavimui. Skaitmeninių finansų rinkos kontekste, meninė vertė esanti už meno prekių cirkuliacijos ribų yra mainomosios vertės prekinė forma, skirta nutolinti pirkėją nuo pačios meno prekės, jos išprekinimo ir gamybinio proceso.

Literatūros sąrašas

1. Adorno, T. W. (1970). *Aesthetic Theory*. Minnesota: Continuum.
2. Andrijauskas, A. (1996). *Grožis ir menas: Estetikos ir meno filosofijos idėjų istorija (Rytai – Vakariai)*. Vilnius: Vilniaus Dailės Akademijos Leidykla.
3. Campbell, R. A. J. (2009). *Art as collateral: Credit default swap derivatives in banking*. Maastricht: Maastricht University.
4. Dalai, S. S. (2022). *A study of NFTs (Non-Fungible Tokens): Diagnosis through the lenses of classical Economics*. Upsala: Upsala University.
5. Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press.
6. Hayek, F. A. (2002). *Kelias į vergovę* (vert. A. Degutis). Lietuvos laisvosios rinkos institutas.
7. Kant, E. (2019). *Sprendimo galios kritika* (vert. R. Plečkaitis). Vilnius: Margi raštai.
8. La Barge, L. C. (2019). *Wages Against Artwork: Decommodified Labor and the Claims of Socially Engaged Art*. <https://doi.org/10.1215/9781478005278>
9. Laucius, G. (2023). *Naujasis kriptoturto veiklos reglamentavimas Lietuvoje ir Europos Sąjungoje*. Vilnius: Vilnius University Press. <https://doi.org/10.15388/Teise.2023.128.8>
10. Ludlow, P. (2001). *Crypto Anarchy, Cyberstates, and Pirate Utopias*. Cambridge, Massachusetts, London, England: The MIT Press.
11. Lyotard, J.-F. (1982). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester University Press.
12. Marx, K. (2009). *Kapitalas* (vert. B. Fogelevičius). Vilnius: Vaga.
13. Mayson, P. (2019). *Postkapitalizmas: Gidas į mūsų ateitį* (vert. E. Mardosas). Vilnius: Demos.
14. McAndrew, C. (2023). *The Art Market 2023*. Basel: Art Basel & UBS.
15. McAndrew, C. (2024). *The Art Basel & UBS Art Market Report 2024 by Arts Economics*. Basel: Art Basel & UBS
16. Munro, T. (1965). *Oriental Aesthetics*. Cleveland.
17. Myers, R. (2017). Blockchain poetics. In R. Catlow, M. Garrett, N. Jones, & S. Skinner (Eds.), *Artists Re:Thinking the Blockchain* (ISBN 978-0-9932487-4-0).
18. Parulskis, E. (2015). *Menas ir pinigai: Apybraižos apie meno rinką* (S. Makselienė & A. I. Virbickaitė, Eds.). Vilnius: Meno rinkos agentūra.
19. Roberts, J. (2024). *Art and Emancipation*. Leiden, The Netherlands: Koninklijke Brill Press.
20. Sąlyga, J. (2023). Roadmaps to post-communist neoliberalism: the case of the Baltic states. *Journal of Baltic Studies*, 55(1), 1-24. <https://doi.org/10.1080/01629778.2023.2185647>
21. Schumpeter, J. A. (1998). *Kapitalizmas, socializmas ir demokratija*. Vilnius: Mintis.
22. Simmel, G. (2004). *The Philosophy of Money* (T. Bottomore & D. Frisby, Trans.). London, New York: Routledge Press.
23. Steinfeld, N. (2016). I agree to the terms and conditions: (How) do users read privacy policies online? An eye-tracking experiment. *Computers in Human Behavior*, 55(Part B), 992-1000. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.09.038>
24. Volpicelli, G. (2021). *Crypto currency: How digital money could transform finance*. London: Penguin Random House UK.

Informacijos šaltinių sąrašas

1. Armonaitė, Aušrinė. Gyvenimas per brangus. (n.d.). Žodynėlis. [žiūrėta 2024-02-05] Prieiga per internetą: <https://gpb.lt/zodynėlis/>
2. Catalini, C. (2017). How blockchain technology will impact the digital economy. *MIT IDE Research Brief*, 2017.5. MIT Sloan School of Management. [žiūrėta 2024-05-15] Prieiga per internetą: <https://ide.mit.edu/sites/default/files/publications/SSRN-id2874598.pdf>
3. Catalini, C., & Gans, J. S. (2016). Some simple economics of the blockchain. Christian Catalini (MIT) and Joshua S. Gans (University of Toronto). [žiūrėta 2024-05-15] Prieiga per internetą: <https://ide.mit.edu/sites/default/files/publications/SSRN-id2874598.pdf>
4. Ceizarienė, B., Girklytė I., Ruikytė E. (2022). ArtTech – galimybės Lietuvos kultūros ir kūrybinių industrijų sektoriui Lietuvos esamos situacijos analizė 2022 m. rugpjūčio mėn. Lietuvos Respublikos Kultūros Ministerija, Kurk Lietuvai [žiūrėta 2024-05-15] Prieiga per internetą: https://data.kurk.lt/wp-content/uploads/2023/04/Artech_Esamos-situacijos-analize.pdf
5. Collins, J. (2017). An Analysis of John Maynard Keynes's The General Theory of Employment, Interest and Money. Routledge. Londonas. ISBN 978-1-912281-13-8.
6. Grand view research. (n.d.) Non-fungible Token Market Size, Share & Trends Analysis Report By Application (Art, Sports), By Type (Physical Assets, Digital Assets), By End-use (Commercial, Personal), By Region, And Segment Forecasts, 2024 – 2030 [žiūrėta 2024-05-20] Prieiga per internetą: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/non-fungible-token-market-report>
7. Gražytė, I. (2021). Kripto ir meno rinkos. [žiūrėta 2024-03-19] Prieiga per internetą: <https://artnews.lt/kripto-ir-meno-rinkos-66246>
8. Inovacijų agentūra. (2023). IRT sektoriaus kelrodis. [žiūrėta 2024-01-15] Prieiga per internetą: <https://inovacijuagentura.lt/site/binaries/content/assets/analitika/apzvalgos/2023/informaciniu-ir-rysiu-technologiju-sektoriaus-kelrodis.pdf>
9. Kakar, A. (2023). Art Collectors Insights 2023 report [žiūrėta 2024-01-15] Prieiga per internetą: <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-art-collector-insights-2023>
10. Kumar, S., Suresh, R., Liu, D., Kronfellner, B., & Kaul, A. (2022). Relevance of on-chain asset tokenization in 'crypto winter' report. [žiūrėta 2024-05-15] Prieiga per internetą: <https://www.bcg.com/publications/2022/relevance-of-on-chain-asset-tokenization>
11. Lietuvos Respublikos Finansų Ministerija. (n.d.). Valstybės Institucijos ir Įstaigos [žiūrėta 2023-05-09]. Prieiga per internetą: <https://lietuvosfinansai.lt/institucijos/>
12. Lietuvos pažangos strategija 2030. (n.d.). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/>
13. Lietuvos bankas eurosistema Skaitmeninis euras [žiūrėta 2024-04-20] Prieiga per internetą: <https://www.lb.lt/lt/skaitmeninis-euras#ex-1-10>
14. Lietuvos pažangos strategija 2030. (n.d.) [paskutinį kartą žiūrėta 2024-05-21] Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/>
15. Gyvenimas Per Brangus. (n.d.) Meno darbuotojų profesinė sąjunga [žiūrėta 2024-05-01] Prieiga per internetą: <https://g1ps.lt/mdps?page=2>
16. Gustav Klimt The Kiss Drop by Belvedere Museum & artèQ (n.d.). [žiūrėta 2024-05-23] Prieiga per internetą: <https://thekiss.art>
17. Mueller, A. (n.d.). What happened at Bretton Woods. [žiūrėta 2024-03-04]. Prieiga per internetą: https://www.aier.org/article/what-happened-at-bretton-woods/?gad_source=1
18. Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. [žiūrėta 2024-05-15] Prieiga per internetą: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>

19. Poe, E. A. (n.d.). Varnas (vertė: K. Navakas). Prieiga per internetą: <https://www.rasyk.lt/dienorastis/edgaras-alanas-po-varnas/410821.html>
20. Prospect revenge. (n.d.). [žiūrėta 2024-03-19] Prieiga per internetą: <http://prospectrevenge.com>
21. Registrų centras. (n.d.). Juridinių asmenų, vykdančių virtualiųjų valiutų keityklos operatoriaus veiklą, sąrašas. [žiūrėta 2024-04-17] Prieiga per internetą: <https://www.registrucentras.lt/jar/sarasai/vvko.php>
22. Sąlyga, J. (n.d.). Neoliberalizmo užuomazgos, stiprėjimas ir triumfai (I). [žiūrėta 2024-02-15]. Prieiga per internetą: <https://gpb.lt/neoliberalizmas-i/>
23. Sotheby's Financial Services (2024). [žiūrėta 2024-05-22]. Prieiga per internetą: <https://www.sothebys.com/en/about/services/sothebys-financial-services>
24. Valiukevičiūtė, K. (2009). Šiuolaikinio meno rinka – „antroji tulpių karštligė“?. *Naujasis židinys-Aidai*.
25. VšĮ Inovacijų agentūra. (2023). IRT sektoriaus kelrodis. [žiūrėta 2024-01-15] Prieiga per internetą: <https://inovacijuagentura.lt/site/binaries/content/assets/analitika/apzvalgos/2023/informaciniu-ir-rysiu-technologiju-sektoriaus-kelrodis.pdf>
26. Voshmgir, S. (2020). Token Economy: How the Web3 reinvents the Internet
27. Zakarauskas, A. Nauji MO kolekcijos kūriniai. 2021, Lapkritis (2021). [žiūrėta 2024-05-22] Prieiga per internetą: <https://mo.lt/tinklarastis/irasai/nauji-mo-kuriniai-lapkritis/>